

Работа кон градење отпорни заедници

Автори:
Самет Шабани
Амир Кадри

Скопје 2018

Kingdom of the Netherlands

Овој проект е поддржан од Амбасадата на Кралството Холандија во Македонија. Мислењата, откријата и заклучоците или препораките изнесени овде се на имплементаторот/авторорите, и не ги одразуваат оние на амбасадата.

Работа кон градење отпорни заедници

Автори:
Самет Шабани
Амир Кадри

Kingdom of the Netherlands

© Сите права ги задржува Аналитика Тинк Тенк. Правата од интелектуална сопственост се заштитени со законот бр. 04.L-052 за авторски и сродни права, донесен од Владата на Република Македонија.

Ниеден дел од оваа публикација не смее да се репродуцира, зачувува во каков и да е систем на чување, или да се емитира во кој и да е облик или на каков и да е начин, електронски, механички или друг начин, без претходна дозвола од издавачот.

Ставовите изразени во оваа публикација се ставови на Аналитика Тинк Тенк и не мора нужно да ги одразуваат оние на партнерите или донаторите.

Издавач

Аналитика Тинк Тенк

Автори

Самет Шабани и
Амир Кадри

Соработник

Филип Стојковски,
поранешен истражувач во Аналитика Тинк Тенк

Внатрешно прегледување

Калтрина Селими,
помошник истражувач во Аналитика Тинк Тенк

Преведувач

Линдита Билали Абдулаху *(на албански)* и
Огнена Никуљски *(на македонски)*

Јазична коректура

Бетина Џонс Стојковска *(на англиски)*

Дизајнер

Мухсин Гулер

Забелешка

Овој извештај во својата оригинална форма е пишувана на англиски јазик

Содржина

ВОВЕД	6
Извештај за политиката: Работа кон градење отпорни заедници	7
Насилниот екстремизам и неговите двигатели: краток преглед	8
Македонски контекст	9
Фактори и двигатели	10
Средните училишта под лупа	10
НВО: Ангажман на заедницата во СНЕ	17
Што велат верските проповедници за СНЕ во Македонија?	21
Што кажува за ова академската заедница во Македонија?	26
Фокус групи	29
Онлајн пропаганда	35
Анкета на мислење за СНЕ	41
Заклучоци	52
Препораки	54
Библиографија	56

ВОВЕД

Овој документ се фокусира на специфичните фактори и двигателите на насилниот екстремизам во Македонија со цел да се разгледаат корените на ова прашање преку испитување на динамиката на неговиот развој и манифестација, со надеж дека ќе придонесе кон градење на поотпорни заедници. Периодот на истражување помина низ неколку фази на собирање и обработка на квалитативни и квантитативни информации важни за нашата анализа. Во текот на овие фази беа спроведени интервјуа со претставници на локалната и централната власт, а подоцна следеа многу формални и неформални разговори со релевантните засегнати страни и поединци од интерес за темата на истражувањето. Во истата насока, обидите да се измери трендот на мислење меѓу избраната популација беа направени со спроведување на анкета во општините во Македонија во кои тие живеат. Освен тоа, свештени лица беа консултирани во врска со прашањата поврзани со разбирањето на идеологијата која циркулира а за која се знае дека е мотивација за насилен екстремизам. И на крај, онлајн содржината пронајдена во поддршка на насилниот екстремизам беше анализирана во опсегот на локалниот јазик преку пренесување структурирана анализа на содржини. Овие наоди од истражувањата нè водат да се фокусираме повеќе на следниве прашања:

- Заканата од политизација на училишниот персонал и лошите комуникациски канали помеѓу наставниците, родителите и учениците водат кон тоа средните училишта да бидат почва подложна на влијанието на насилни екстремистички групи.
- капацитети на НВО да станат активни учесници во структурирањето на отпорноста.
- Улогата на верските проповедници во спречувањето на насилниот екстремизам на локално ниво
- Недостаток на доверба во јавните институции за градење отпорност на заедницата.
- Недостаток на онлајн контра-наративи со локален контекст.

Извештај за политиката: Работа кон градење отпорни заедници

Оваа истражувачка студија има за цел да ги разоткрие основните причини за насилнен екстремизам, фокусирајќи се на конкретно избраните општини во градот Скопје и тоа Чаир, Гази Баба и Сарај. Градот Скопје беше избран поради голем број пријавени случаи на странски борци во главниот град. Дополнителен елемент во нашиот избор на Скопје е способноста за длабинско истражување во овие општини, со оглед на претходното истражување на Аналитика на насилниот екстремизам. Поради зголемениот број вратени странски борци, од најголема важност е да се продолжи со проценка на главниот град на Македонија во однос на прашањата поврзани со СНЕ во текот на 2017 година.

Надоврзувајќи се на претходниот истражувачки труд на Аналитика “Проценка на напорите на Македонија во борбата против насилниот екстремизам, поглед од граѓанското општество”¹, ова истражување е продолжение кое овој пат се фокусира на заедницата. Истражувачкиот проект “Работа насочена кон создавање отпорни заедници” се фокусира на фактори и двигатели на радикализација што се наоѓаат или создаваат од околностите во заедниците. Така, извештајот за политиката ќе даде јасна слика за главните причини, причинители, корени и ефекти од насилниот екстремизам во македонскиот главен град, а исто така ќе ја испита перцепцијата за него. Клучно е да се разберат двигателите на радикализацијата во Скопје со цел подобро да се работи на борбата против тие двигатели. Поради сложеноста на насилниот екстремизам оваа студија ќе се обиде да ги разгледа сите можни двигатели и да го анализира феноменот од многу различни агли.

Првиот дел од студијата ќе обезбеди вовед во феноменот насилнен екстремизам и ќе ги разгледа постоечките истражувања за двигателите на радикализација на глобално ниво. Вториот дел од студијата ќе го разгледа насилниот екстремизам каков што постои во Македонија и ќе даде некои локални специфики. Третиот дел ќе обезбеди резултати од истражувањето преку фокус групи и интервјуа за двигателите на екстремизмот во Македонија. Четвртиот дел ќе донесе некои заклучоци за онлајн пропагандата и како таа се користи за екстремизам. Последниот дел ќе ја одрази перцепцијата на граѓаните за општите прашања во врска со насилниот екстремизам.

¹* „Проценка на напорите на Македонија во борбата против насилниот екстремизам, поглед од граѓанското општество“, Калтрина Селими и Филип Стојковски, Analytica Think Tank. Онлајн достапен на: http://www.analyticamk.org/images/Files/extremism-en-updated-FINAL-web_ceb98.pdf

Насилниот екстремизам и неговите двигатели: краток преглед

Првиот дел од оваа студија ќе го воведо феноменот насилен екстремизам и ќе даде резиме на истражувањето кое досега беше глобално спроведено во однос на двигателите за радикализација, истражувајќи го она што го кажува литературата за ова прашање. Испитува широк спектар фактори кои придонесуваат за радикализација на поединците. Преку ова, сумираме што покажува литературата за двигателите на насилниот екстремизам и се обидуваме да ги посочиме факторите кои се чини дека се од значење во литературата. Ова е важно со цел да се отфрли митот дека сиромаштијата и недостатокот на образование се единствените или водечките фактори кои доведуваат до радикализација, што не е само неточно, туку и може да доведе до несоодветни одговори на феноменот насилен екстремизам. Од суштинско значење е да се разбере сложеноста на основните причини за насилен екстремизам воопшто, со цел да се направи обид тој подобро да се истражи во контекст на Скопје како главен град на Македонија.

Насилниот екстремизам (НЕ) како феномен добива големо внимание во меѓународните политики и развојните дискурси, и со право, поради зголемената свест дека постои потреба да се одговори на корените на терористичката активност, а не само фокусот да биде врз запирање на нападите. Справувањето со насилниот екстремизам или СНЕ е холистички пристап кој се обидува да ги испита и адресира причините и факторите кои доведуваат до тоа поединци да ги прифаќаат екстремистичките идеологии. Еден предизвик што се појави во СНЕ е обидот да се посочат причините за насилниот екстремизам, кои често се повеќеслојни. Со ова, сите тврдења за наоѓање на главната “причина” би биле преценети поради можноста двигателот да биде предизвикан од друг невиден двигател, или барем да се посочи еден главен двигател каде што всушност повеќе од нив се во игра. Воведот што следи во врска со двигателите на НЕ ќе ги претстави различните аргументи за главните “двигатели” на НЕ и го критикува прекумерното поедноставување кое често ги мачи проектите за СНЕ во однос на “двигателите” и општото разбирање на “причините” или на НЕ.

Насилниот екстремизам (НЕ) е всушност комплексен феномен, кој не е предизвикан од само еден двигател, туку е резултат на многу вкрстени и само-засилувачки двигатели. Исто така, не постои “сигурна патека” за екстремистичките тенденции. Постои општа заблуда дека невработеноста или недоволниот економски развој водат директно до екстремизмот како главен фактор, но за тоа нема јасен доказ. Во повеќето случаи, овој двигател е само еден од многуте двигатели на радикализацијата. Во принцип, креаторите на политиката треба да бидат свесни за проблематичната природа на фокусирањето врз обемни контекстуални поттикнувачки фактори (слаба услуга, невработеност итн.)

Корисен модел конструиран за размислување за комплексната мрежа на фактори кои можат да доведат до екстремистички тенденции е т.н. трислоен модел, при што факторите на ситуацијата се доминантни на макро/национално/ и на ниво на заедница, социјалните / културните фактори на ниво на групен идентитет на МЕСО и индивидуални фактори на микро ниво.² Додека докажете што ја докажуваат важноста на одредени фактори се тема за дискусија, експертите генерално се согласува-

^{2*} УСАИД, Водич во двигателите на насилниот екстремизам, стр.28, пристапен онлајн на: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadt978.pdf

ат дека процесот на радикализација е општествен процес, односно, вклучувањето на другите е од клучно значење. Ова гледиште ги гледа т.н. “осамени актери” како исклучоци од правилото.

Во однос на она што во овој труд ќе биде наречено “двигатели” кон екстремизмот, има двигатели чиешто влијание најчесто е преценето или дури и погрешно идентификувано. На пример, идеите за машкост и нивото на образование не изгледа не ги наведуваат луѓето кон екстремизам. Но, од друга страна, висококвалитетно образование од раните години па натаму е најдобрата заштита од социјална исклученост, која пак е поврзана со екстремизмот.³ Друг вообичаено преценет двигател е одењето во Медреса (исламски средни училишта). Иако постојат неформални екстремни Медреси, особено во Блискиот Исток и тоа во Саудиска Арабија и Иран, во контекстот на Македонија учењата потекнуваат од Ханифитската школа на мислење и се под управа на Исламската Верска Заедница, соодветно. Всушност, верското образование може да послужи како заштита од екстремизам.⁴

Македонски контекст

Овој дел од извештајот го воведува феноменот на насилен екстремизам во Македонија. Тоа го прави преку поглед врз влијанието на насилниот екстремизам врз Македонија, и какви се последиците од него. Покрај тоа разгледува и како насилниот екстремизам успеа да се прошири во Македонија, особено во истражуваните општини. На крајот утврдува дали се направени напори за истражување на движечките факторите на радикализацијата во Македонија.

По распадот на Југославија и конфликтите и граѓанските војни потоа, радикалните групи со потекло од Блискиот Исток се фокусираа на таргетирање на новиот независен пул на земји. Во Македонија, земја со мултиетнички позадина, со население од два милиони, екстремистичките групи биле успешни во изнаоѓање “плодна почва” во периодот по вооружениот конфликт во 2001 година. Оваа почва е структурирана во одредени населби во земјата, а тоа резултираше со цврста поддршка на регрутирањето во терористичките групи кои се борат во Сирија и Ирак⁵.

Според политичкиот документ објавен од страна на Soufan Group, има вкупно 915 странски борци од Балканот кои се приклучиле на екстремистички групи (до 2016 година)⁶. Старосниот опсег на оние што се приклучуваат е помеѓу 18 и 43 години. Што се однесува до Македонија, официјалите наводи покажуваат дека на бојните полиња во Сирија и Ирак имало 110 борци од земјата. Покрај тоа, 25 се убиени во Сирија, а 86 борци веќе се вратиле во Македонија. Сепак, пристапот на земјата останува репресивен, главно фокусиран на правни и репресивни мерки, како што се промени во кривичното право и полициски апсења. Покрај тоа, напорите на земјата

3* Европска комисија, „Поддршка на спречување на радикализација што води кон насилен екстремизам“, стр.9, пристапен онлајн на: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/publications/2016/communication-preventing-radicalisation_en.pdf

4* УСАИД, Водич за двигателите на насилниот екстремизам

5* “Saving schools from violent extremism: a broader approach to CVE with a focus on educational capacities”, Samet Shabani, Analytica Think Tank. Online accessible at: http://www.analyticamk.org/images/Files/extremism-en-updated-FINAL-web_ceb98.pdf

6* Richard Barrett, Foreign Fighters in Syria, Soufan Group, June 2014, online accessible at: <http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2014/06/TSG-Foreign-Fighters-in-Syria.pdf>

за справување со овој феномен веќе многу години остануваат во рамките на Националната стратегија за борба против тероризмот. Меѓутоа, неодамна македонската влада формираше Национален комитет за СНЕ и борба против тероризмот кој во моментов работи на конкретна стратегија за С/СНЕ. Имајќи го ова на ум, од витално значење е да се извршат детални истражувања и анализи на базно ниво соодветно на акционите планови.

Фактори и двигатели

Главната цел на овој дел од студијата е да се добие увид во различните фактори и двигатели кои ги туркаат луѓето кон насилен екстремизам во три избрани општини во градот Скопје (Чаир, Сарај и Гази Баба). Ова е важна информација за властите во Македонија со цел да осмислат приспособени одговори за вистинските поттикнувачки фактори на насилниот екстремизам. Да се откријат вистинските фактори и двигатели е сложена задача и бара холистички пристап кој ја разгледува темата од различни перспективи. Земајќи го предвид ова, овој дел од студијата вклучува интервјуа со различни засегнати страни во општеството (верски проповедници, претставници на невладини организации, средношколски и универзитетски професори) и фокус групи со млади од целните општини на оваа студија, на возраст меѓу 18 и 25 години.

Преку овие алатки, овој дел има за цел да ни помогне да ги разбереме факторите на притисок и повлекување за радикализација од гледиште на луѓето погодени од феноменот на различни начини. Овој дел од студијата исто така има за цел да тестира одредени хипотези за можните двигатели за радикализација, како што се: социоекономски фактори, идеолошки фактори, лични фактори и многу други.

Прашањата што ние ги истражуваме во овој дел се:

- Кои се двигателните фактори за радикализација во градот Скопје (општина Чаир, Сарај и Гази Баба)?
- Каква е перцепцијата на луѓето за овие фактори?
- Колку поединците мислат дека радикализацијата влијае на нивните социјални кругови?

Средните училишта под лупа

Овој дел од извештајот за политиката го опфаќа истражувањето направено врз основа на интервјуа со наставници од средните училишта. Беа интервјуирани вкупно 11 наставници од девет различни средни училишта (во целните општини на оваа студија и пошироко) со цел да се обезбеди општото согледување на феноменот на насилен екстремизам кај учениците. Речиси сите наставници беа отворени да разговараат и да ја споделат својата загриженост во врска со овој феномен. Беше забележано дека тие се свесни за ова прашање, но им недостасува знаење како да се справат со него кога станува збор за превенција или интервенција во конкретни случаи.

"На мојот час се обидувам да разговарам со нив за негативните ефекти од насилниот екстремизам, но дури и ние како професори немаме премногу едукативни информации за оваа тема, затоа би било добро да се организираат лекции и часови во кои учениците ќе бидат повеќе информирани и на кои ќе им бидат дадени совети"

Интервју со наставник од средното училиште „Марија Кири Скловска“

Имено, сите наставници изјавија дека учениците не се доволно информирани за вредностите на мултикултурализмот, на солидарноста и на почитувањето на поинакво мислење. Дури и во етнички мешаните училишта во кои има наставна програма на три различни јазици, поголемиот дел од учениците не комуницираат со ученици од различна етничка припадност. Исто така, за време на некои заеднички активности помеѓу средните училишта на македонски и албански јазик за подигање на свеста за мултикултурализмот, забележано е дека учениците се чувствуваат чудно при учеството во овие проекти. Со тоа присуството на стереотипи едни за други доведува до растечки феномен на сегрегација и кривка основа за екстремистички идеи во рана возраст.⁷ Освен тоа, наставниот план во многу училишта не се вклопува во наративот во кој младите денес живеат во Македонија, особено ако се од различно етничко потекло и не се од македонско етничко потекло⁸. Многу од наставниците сметаат дека образовната политика на земјата нема стратегија како да се справат со овие млади луѓе и нивните фрустрации и стравови. Според нив, оваа ситуација работи во корист на екстремистичките групи и нивните напори да се изградат стереотипи кај младите против земјата во која се родени и против мнозинството од населението во Македонија. Така, анализата покажува дека еден од главните поттикнувачки фактори кон насилен екстремизам, особено во мултиетничките земји, е недостатокот на промоција на меѓукултурниот дијалог во средните училишта.

Запрашани дали учениците се доволно информирани за насилниот екстремизам, општа забелешка беше дека тие имаат основно знаење само од она што го гледаат на телевизија и социјалните медиуми. Често се дискутира меѓу учениците за екстремистички групи, базирано врз регрутирање на некој пријател, поранешен странски борец или терористички напад прикажан на медиумите, но не во форма на дебата модерирана од наставниците. Извонреден наод е дека наставниците често ги следат нивните ученици во социјалните медиуми и приватно комуницираат со некои од нив кои објавуваат екстремистички идеи.

Наставниците истакнаа, исто така, дека речиси нема дискусии меѓу вработените за овој феномен. Тие понекогаш зборуваат за некои случаи на ученици кај кои ги набљудуваат промените во смисла на покажување тенденција кон радикално однесување, но останува како секојдневен неформален разговор едни со други. Главно, нашето согледување е дека оваа тема се смета за не толку сериозно прашање поради малиот број случаи што се случиле во минатото. Сепак, во учебната 2014/15 година имало само еден пријавен случај (во Министерството за внатрешни работи од страна на професор) на наставникот кој еднаш им делел на

7* Интервју со средношколски наставник од „Средно училиште за економија и право ‘Арсениј Јовков’“, спроведено на 16.03.2017

8* Интервју со средношколски наставник од Гимназија „Цветан Димов“ спроведено на 01.03.2017

учениците летоци и книги со екстремистички контексти⁹. Меѓутоа, имало некои случаи во кои одборот на училиштето предупредил некои колеги од персоналот поради поплаки од страна на родители дека зборувале за религија за време на нивната настава. Меѓутоа, не се преземени никакви конкретни мерки во однос на тие наставници поради нивното вработување врз основа на политички врски со локалната власт¹⁰.

Имало седум пријавени случаи во кои учениците завршиле или на бојното поле во Сирија и Ирак со тоа што им се придружиле на екстремистичките групи или активно ги поддржувале за време на училишниот живот или потоа. Тоа се следните случаи:

1. *“Порано имав ученик кој беше изманипулиран во верски контекст и заврши во екстремистички групи. Имаше ситуации кои покажуваа насилство и агресија во нашата заедница но и во другите заедници. Не знам што точно се случи со него, но, како што слушнав отишол во некои од оние места каде што има војна. Ова го велеам со голема резерва затоа што само сум слушнал за тоа, ми беше речено дека пред да замине бил казнет од државата. Неговиот успех во училиште беше просечен во раните фази, но потоа разни групи почнаа да го манипулираат. Бев во директен контакт со неговото семејство на лично ниво и преку училиштето како институција. На почетокот неговиот однос со другите ученици беше добар. По некое време тој почна да ги наметнува своите верски идеи, се чувствувааше како водач, вообразен. Тоа го правеше секогаш во име на религијата но го злоупотребија повисоки групи и личности кои јас не ги знам, но, потоа неговото семејство го тврдеше ова, дека, „мојот син премногу често се среќава со непознат имам, јас не можам да го контролирам своето дете“. Се обидов да му пружам рака и да го извлечам од ситуацијата, но лошо завршија работите со тоа лице и не стапивме повторно во контакт со него, но неговото семејство има голем респект за мојот напор и придонесот што го дадов за него. Можеби неговата судбина била таква. На почетокот, одредено време беше многу добар со училишниот персонал, потоа мина на агресија, всушност како да го опседна некој друг дух. Интервју со наставник од средношколски наставник од гимназијата „Ѓорѓи Димитров“*
2. *“Меѓу повеќе од 300 ученици имам видено 2 случаи на ученици кои ставиле несоодветни нешта на Фејсбук во врска со последните настани во Сирија, и им пријдов и ги посоветував, имаше случаи кога ги напуштаа часовите за да одат на молитва и ги прашав зашто го прават тоа, и ги посоветував дека се контрадикторни затоа што го напуштиле часот, знаењето кое е задолжително според религијата, наредиле оценки 1 во дневникот, но од друга страна се обидуваат да покажат дека се добри Муслимани. Ова е погрешно разбирање на религијата кај студентите.*
3. *Имаше еден ученик кој откако заврши средно училиште беше регрутиран, беше многу добар ученик, бевме шокирани кога слушнавме дека е регрутиран да оди во Сирија и трагично заврши. Интервју со средношколски наставник од гимназијата „Цветан Димов“.*

9* Интервју со средношколски наставник од Средно медицинско училиште „Марија Кири Скловска“, спроведено на 01.03.2017

10* Интервју со средношколски наставник од Гимназија „Зеф Љуш Марку, спроведено на 10.03.2017

4. „Јас лично имав едно искуство од контакт со родител на ученик кој почна да попушта во успехот, но не затоа што не сака да учи туку започнал да ги класифицира материјалите, велејќи дека „оваа тема е харам (забранета) да се учи“, и така тој почнал да отсуствува од часови, почнал да прави проблеми. Родителот ми рече дека се обидел да го врати својот син назад од таа група но немал успех. Јас го охрабрив таткото да продолжи со тоа и дека ќе му помогнам со цел да го оддалечиме неговиот син од тие проблеми, и верувале или не, почнавме да постигнуваме успех и младото момче почна да се враќа во нормала, сакам да кажам дека има реакција од нивните семејства затоа што сите семејства сакаат тие да станат научници не екстремисти.“ Интервју со наставник од Средното правно и економско училиште „Арсениј Јовков“.
5. *Имам слушнато за конкретен случај на младо момче регрутирано во Сирија. Ова момче контактирало со своето семејство и кажало дека се кае што го сторил тоа и дека сака да се врати дома, но трагично заврши. Беше толку млад и не го знам неговиот успех, но тој бил манипулиран од екстремистичките организации, со лажно објаснување дека се работи за верски прашања. Интервју со средношколски наставник од „Владо Тасевски“.*
6. *Имав ученик од втора година, редовен ученик во права смисла на зборот, беше модерен, посветен на училиштето, секогаш сакаше добро да изгледа, се дружеше со другите ученици, спортуваше, но со позадина за која јас не знаев, беше редовен во првите две години, потоа во последните две години почна нередовно да присуствува на настава (само на испити) со оправдување дека е многу зафатен и дека има семеен бизнис и дека мора да му помага на семејството во бизнисот, но беше редовен на испитите. Веднаш штом ги положи испитите и го заврши средното училиште дознавме дека заминал за Сирија и по некое време разбравме дека умрел таму. Токму затоа велам дека е тешко да се забележат младите кои поддржуваат екстремистички идеи, иако јас не можев често да се гледам со него во последните две години го паметам како добар ученик. Интервју со средношколски наставник од Арсениј Јовков.*
7. „Пред три години имавме ученик во трета година. Беше април кога одеднаш исчезна од училиштето. По неколку месеци (во ноември) се врати, во следната учебна година. Забележав дека е многу поарогантен во однесувањето кон наставниците и кон учениците. Ги прашав колегите дали истото го забележале кај него и еден од моите колеги ми кажа дека според тоа што го слушнал ученикот бил на бојно поле во Сирија и Ирак и се вратил назад по четири месеци. Покрај тоа, кога јас бев ученик во Средното правно и економско училиште „Арсениј Јовков“, некои од соучениците кои беа вклучени во тие екстремистички групи обично не канеа да одиме на верските проповеди и на додатни активности, по часовите. Јас еднаш отидов, но потоа сфатив дека тие се екстремистичка група на ИСИС и почнав да се дистанцирам од тие соученици.“ Интервју со средношколски наставник од гимназијата „Зеф Луш Марку“.

Овие случаи јасно покажуваат дека не постои одреден профил на ученици кои можат да се поврзат со насилна екстремистичка група. Сепак, наставниците укажаа на недостаток на комуникација со нивните родители и лоши економски услови како општ профил на такви ученици. Соодветно на тоа, еден од значајните сознанија на ова истражување е дека сите наставници, без исклучок, изјавија дека клучен фактор за поттурнување на младите кон насилни екстремистички групи е недостатокот на грижа од страна на нивните родители. Сите се пожалија дека огромното мнозинство родители никогаш не доаѓаат на родителски состаноци во училиштата или никогаш не контактираат со наставниците во каква било форма. Уште еден фактор што беше нагласен од многу наставници беше недостатокот на активности надвор од наставната програма во рамките на училиштето. Фактот што насилните екстремистички групи користат активности на отворено по лекциите за регрутирање на млади луѓе покажува дека тоа е значителен фактор на повлекување.

„Од 30 ученици, во текот на една година наставникот запознава максимум 5 родители. Грижата на родителите за нивните деца е многу слаба, според тоа дефектот е таму: доколку еден од педагошкото тројство (училиште - ученик – родител) не е присутен, ученикот лесно може да застрани затоа што денес има многу алтернативи за тоа, родителите не се информирани каде одат нивните деца по часовите.“

Интервју со средношколски наставник од „Арсениј Јовков“.

„Други методи на манипулација се економските услови, лица за кои семејството не се грижи доволно, екстремистичките групи прво ги набљудуваат слабите точки и ги ловат врз основа на условите во кои живеат тие луѓе.“

Интервју со средношколски наставник од „Ѓорѓи Димитров“.

„Мислам дека економските услови се главна грижа која тие ја согледуваат и така ги регрутираат младите, ги лажат со тоа што им ветуваат куќа за живеење и дека ќе имаат одлични услови за живот, а друго прашање е тоа што тие ги убедуваат дека тоа е „свап“ (добро дело) да се оди и да се спасат невини луѓе таму и да се борат против злосторства и неправди во тие места.“

Интервју со средношколски наставник од „Марија Кири Скловска“.

„Учениците кои имаат симпатии кон екстремистичките групи доаѓаат од „изморени семејства“ кои немаат добри односи со своите родители.“

Интервју со средношколски наставник од „Цветан Димов“.

„Екстремистите често ги следат по инстинкт слабите точки или оние со лоши економски услови, нудат финансиска поддршка на „искрен“ начин, но последиците се токму спротивното. Некои има проблем со тоа што не водат сметка за себе и за својот ум. Пророкот Мухамед рекол дека примарниот циџад е водење грижа за своето семејство, ако им помогнеш ним му помагаш на општеството, но некои други имаат проблем со својот ум се инфилтрираат и даваат лажни информации, како тоа дека ние сме многу добри и мора да ги спасиме нашите браќа. Нашите први браќа се соседите, роднините, некој од Скопје, од Сарај итн., затоа мислам дека ние имаме многу повеќе семејни и социјални проблеми овде за да се справуваме со тие во други земји. Другиот начин на злоупотреба е тоа што велат, луѓе „ние ќе одиме во рајот ако се бориме против неправдата овде.“

Интервју со средношколски наставник од Сарај.

„Друг метод на манипулација од страна на екстремистичка организација е целењето на младите кои имаат ниско ниво на социјалната, образовната, верската и патриотската свест, што м ќе ги фатат на овој начин тие почнуваат со одвојување на верски начин и тоа навистина функционира.“

Интервју со средношколски наставник од „Владо Тасевски“.

„Според мене, тие ги наоѓаат најнаивните лица кои не можат да мислат за последиците од некое прашање, тие наоѓаат лица кои имаат проблеми во семејството, образованието или општеството, обично се обидуваат да ги манипулираат машките, можеби проблеми во врските се исто така фактор, кога многу важна животна цел не може да остварат тие се чувствуваат бескорисни во животот, и потоа тие мислат дека други методи можат да ги решат проблемите, можеби идејата дека јас можам некому да помогнам, или тие сакаат „гаранции“ за одење во рај, и колку помалку знаење имаат за религијата, толку повеќе почнуваат да преземаат погрешно знаење преку овие групи.“

Интервју со средношколски наставник од „Панче Караѓозов“.

На прашањето за спречувањето на насилниот екстремизам наставниците дадоа различни одговори. Но, треба да се одбележи дека петмина од нив предложија настава за религија и/или етика во рамките на средните училишта која ќе им даде на учениците суштинско знаење за сите религии. Додека некои од нив предложија длабоки реформи на образовниот систем за да се одговори на потребите на денешната стварност во Македонија, друг наставник изјави дека најфункционален начин е градење свест за овој феномен во соработка со граѓански организации за организирање на заеднички активности во и надвор од училиштето¹¹.

11* Интервју со Бајрам Кадиру, спроведено на 24.04.2017

„Најефективниот начин што го користат екстремистичките групи се прикажувањето разни видео снимки кои се користат за миење на мозокот преку проповеди, некои го прават тоа за да заработат за живот, можеби нудат пари, можеби е само шпекулација, мислам дека државата е главен виновник, тие мора да го спречат овој феномен, ние како училиште се обидуваме да го откриеме овој феномен и да ги информираме за него, но тие мора да ги откријат главните актери и да ги спречат тие лица да манипулираат со младината.“

Интервју со средношколски наставник од „Зеф Љуш Марку“.

НВО: Ангажман на заедницата во СНЕ

НВО се од клучно значење за СНЕ затоа што тие се базни актери во односите и ангажманот во заедницата, со совети и поддршка за развој на соодветни иницијативи за СНЕ. Со ова на ум, ова истражување исто така се фокусира на базно ниво врз НВО активни во трите целни општини. Според тоа, беа направени интервјуа со пет НВО кои се сметаат за активни на полето на младите, образованието, културата и хуманитарните активности. Од петте НВО, четири од нив ја споделија со нас својата работа, како што е дадено подолу*¹²:

„Forumt Rinor Islam (Исламски младински форум, ИМФ) е една од најстарите НВО активни во трите општини. Воспоставена е во 2000 година со цел да се подигне свеста меѓу младите за граѓанскиот активизам, исламските принципи и универзалните човекови вредности. Нивната целна група се младите кои учат во средните училишта и на универзитетите. Активностите на оваа организација опфаќаат семинари, обуки, конференции и предавања кои ги промовираат исламските вредности.“

^{12*} (*) – Краткиот опис на организациите е обезбеден од одговорите на прашањето бр. 1 од интервјуто: Ве молиме дадете историјат на вашата организација (кратка историја, активности, мисија)

„LEGIS e HBO со седиште во општина Чаир. Основана е во 2009 година по иницијатива на петмина. Целта на организацијата е образование фокусирано на младите, особено во соседства со мнозинско албанско етничко население. Нивниот главен фокус во последниве години опфаќа хуманитарни активности, базни истражувања и кампањи за подигање на свеста за бегалците, имено сириската емигрантска криза која беше популарна агенда во Македонија како транзитна земја на емигрантскиот бран. Тие биле, исто така, многу активни во лобирање за промена на правниот статус на емигрантите во земјата. Нивните партнери се во главно од Европа, каде што преку разни грантови и повици организираат заеднички хуманитарни активности за бегалците и жителите на заедницата.“

„RACIO е друга HBO со седиште во општина Чаир, основана во 2009 година. Нивната цел е да ја подигнат свеста кај младите за граѓански активизам. Нивниот главен фокус е на полето на личниот развој, образованието и културата. Според тоа, тие организираат активности како што се обука за комуникација, управување со конфликти, натпреварување во пишување есеи, итн. Главно се финансираат од волонтерски донации на членови активни во деловниот сектор. Тие се познати меѓу младите во три соседства, особено меѓу средношколците.“

„Fondacioni Albiz (Албиз фондација) е основана во 2011 година со седиште во општина Сарај. Тоа е непрофитна организација основана од познатото локално претпријатие Даути Комери. Фондацијата има за цел да ја промовира одговорноста на кооперативното општество и филантропијата преку организирање на образовни, социолошки, економски и културни активности, а целна група им се младите. Со тоа фондацијата дефинира три стратешки цели: образовна платформа, културна платформа и социолошко-хуманитарна платформа. За да ги постигнат овие цели тие работат на активности како што се стипендии за студенти, обука за личен развој на младите, кампањи за развивање на културна свест, и добротворни активности за сиромашни луѓе.“

Има различни пристапи во однос на нивната перцепција за тоа колку е заедницата информирана за насилниот екстремизам. Пристапот на ИМФ е дека младите во Македонија се соочуваат со многу други проблеми и според тоа нема многу простор тие да се информираат или дури и да се ангажираат во рамките на насилни екстремистички групи. Според нив, иако има одреден дел од нив кој се информира од она што го гледаат на интернет и на социјалните медиуми, повеќето од нив имаат негативен однос кон насилниот екстремизам, или не го поддржуваат¹³. Претставникот на АЛБИЗ фондацијата изјави дека насилниот екстремизам обично допира до младите кои имаат ниско ниво на образование и тешки социјални

13* Интервју со Фисник Шабани, претседател на Исламскиот младински форум, спроведено на 02.03.2017

услови, или лошо минато со своите семејства. Наведуваат дека имало неколку случаи меѓу млади кои на крајот завршиле на бојното поле во Сирија или Ирак. Нивниот пристап е дека феноменот на насилен екстремизам не е појавен во нивната општина поради тоа што е рурална зона и поради тоа што заедницата инсистира на практикување „традиционален ислам“.

Кога беа прашани дали спроведувале активности во однос на ова прашање, ЛЕГИС изјави дека како организација тие ги имаат фокусирано нивните активности главно на мигрантската криза, на подигање на свеста на заедницата на оваа тема, и истотака во хуманитарни активности за локалната популација. Сепак, претставникот изјави дека тие би земале предвид партнерство во мали проекти или активности за СНЕ. РАЦИО спомена неколку мултикултурни настани преку кои тие веруваат дека придонесуваат кон спречување насилен екстремизам како краен ефект. ИМФ има организирано верски проповеди со различни имами од различни земји, во кои тие конкретно зборувале за овој феномен. АЛБИЗ фондацијата анонимината НВО изјавија дека тие не биле ангажирани во активности за СНЕ.

Но, се смета дека насилниот екстремизам треба да се опфати на многу специфичен начин, имајќи го предвид социјалниот и политичкиот аспект, исто така и меѓународниот затоа што „младината сака свет во кој нема неправди и нема диктатура“. Во друга изјава во врска со нивниот пристап како организација кон насилниот екстремизам, беше изјавено дека насилниот екстремизам треба внимателно да се третира и не со покажување со прст само на муслиманите. Покрај тоа, кога ќе се прави истражување на оваа тема, треба внимателно да се спроведува и да не се смета дека тоа меѓу нив е прифатливо¹⁴.

Сите НВО изјавија дека тие никогаш немале никакви противречности со други организации кои не се согласуваат со нивниот пристап кон овој феномен. Соодветно на тоа, сите тие изразија дека никогаш не им пристапиле млади со цел да побараат помош за појаснувања во врска со некои регрутирања во нивната средина, итн. Според ЛЕГИС, општиот проблем на општеството во Македонија е што не ги согледуваат НВО како ‘советодавни тела’ за нивните општествени прашања и немаат свест за тоа што се НВО за да ги имаат предвид. Сепак, ИМФ наведе дека општо земено има дискусии меѓу членовите во врска со ова прашање, главно врз основа на коментари околу тоа што го виделе на ТВ¹⁵.

Имајќи го предвид нивниот активен ангажман со младите, сите НВО сметаат дека најголемите проблеми со кои се соочуваат на полето на граѓанскиот сектор во однос на активно учество во СНЕ е недостигот на соработка со јавните актери, особено во населбите кои се цел на оваа студија. Покрај тоа, наведено е дека општ проблем во Македонија е тоа што граѓанските организации не се поддржани од релевантните државни актери поради политичка приврзаност/резерва¹⁶.

Коментарите за тоа кои се главните фактори кои придонесуваат младите да прифатат радикални идеи беа различни. Според ЛЕГИС и ИМФ, погрешното идеолошко убедување е главниот фактор за радикализација и регрутирањето како последица. Од друга страна, додека претставниците на АЛБИЗ фондацијата изјавија дека главниот фактор е пријателството, други НВО беа сконцентрирани на подбучнувачките фактори како што се невработеноста, лошите економски усло-

14* Интервју со НВО, спроведено на 05.04.2017

15* Интервју со Фисник Шабани, председател на Исламскиот младински форум, спроведено на 02.03.2017

16* Интервју со Бесник Хамити, ко-основач на ЛЕГИС, спроведено на 22.03.2017

ви, ниско образовно ниво и недостигот од можности¹⁷.

„Колку што знам од моето опкружување (пријатели, роднини и други), има одредени луѓе за кои ми кажале дека заминале таму. Сите тие отишле во Сирија затоа што верувале дека тоа е она што треба да го сторат во име на Бога. Има една општа перцепција дека овие момчиња одат таму за пари, но тоа не е точно, никој не сака да го ризикува својот живот и да отиде во војна за да заработи пари, барем не во случаите за кои знам, финансиската поддршка не беше главната причина, оние кои заминуваат таму ги сметаат парите за ‘додадена вредност’ на нивниот пат кон Бога“

Бесник Хамити, ЛЕГИС.

Општата забелешка на сите НВО е дека главниот двигател во пристапувањето кон младите е директниот контакт а не ‘онлајн регрутирањето’. Од друга страна, ниедна организација не даде детален опис за тоа дали има разлики во различните области (Скопје, Тетово и Куманово) во однос на аспектите на овој феномен.

„Младите лесно можат да бидат манипулирани да ги прифатат нивните идеи затоа што обично нема кој да им даде идеја, родителите се ‘зафатени’ со својата работа, училиштата имаат многу слаб ефект, така што тие професионално го искористуваат овој јаз“.

Бесник Хамити, ЛЕГИС

„Ефектот на медиумите и социјалните мрежи ги дезориентира масите во општеството, но што се однесува до мене чудно ми е како некој може во една година да го смени своето мислење и да отиде кон непосакуван крај“.

Фисник Шабани, Исламски младински форум

Што се однесува до начините да се заштити младината од насилниот екстремизам, општиот пристап е обезбедување перспективи во татковината преку осигурување на квалитетно образование и можности за кариера. Но, беше изјавено и дека нема потреба од превентивни механизми затоа што оваа тема не треба да се предимензионира затоа што има многу други приоритетни прашања кои треба да се решат како што се корупцијата, сиромаштијата, невработеноста и политизацијата на институциите.¹⁸

^{17*} Интервју со Фахми Османи, претседател на РАЦИО, спроведено на 03.03.2017

^{18*} Интервју со НВО, спроведено на 05.04.2017

„Единствениот начин да се спречи НЕ е да се обезбедат алтернативи, така што процедурите за СНЕ не треба да одат во насока на директно спротивставување на овие групи, туку да се најдат различни механизми кои индиректно ќе дејствуваат, она што сакам да го кажам е дека треба на младите да им се обезбедат можности за кариера, да се подобри образовниот систем, итн.“

Бесник Хамити, ЛЕГИС.

„Доколку работиме на алтернативи за младите да бидат повеќе ангажирани во општеството, тоа ќе има поголем ефект во СНЕ отколку директно спротивставување, затоа што насилниот екстремизам не е приоритетен проблем во Македонија и тоа (индиректно СНЕ) ќе има поголем ефект во општеството.“

“Фисник Шабани, ИМФ

Што велат верските проповедници за СНЕ во Македонија?

Имајќи предвид дека насилните екстремистички групи често се навраќаат на Исламот како извор за легитимирање на нивните дела, важно е во оваа студија да се вклучат имамите како исламски верски проповедници со цел да се обезбеди појаснување на ова прашање. Натаму, тоа беше потребно за да се обезбедат динамиките во заедницата по однос на ова прашање во нивните соодветни општини.

Според тоа, ѝ пристапивме на Исламската верска заедница за да обезбеди листа на десет имами со цел да се спроведат интервјуа со нив. Беа спроведени три интервјуа од десетте обезбедени имиња. Двајца одбија да дадат интервју затоа што тврдеа дека немаат доволно експертиза да зборуваат за ова прашање. Што се однесува до останатите петмина, од ИВЗ беа побарани контакти но немаше одговор.

Според проф. д-р Фахрудин Ебиби, декан на Факултетот за исламски студии, тероризмот и секој произлезен чин на насилство нема место во исламот. Согласно на тоа, тој изјави дека оние кои ги воспоставуваат насилните екстремистички групи се свесни за тоа, но формираат терористички групи поради голем материјален интерес. Тој изјави дека екстремистичките идеологии протекле во македонската заедница во раните деведесетти години на минатиот век, под маската на граѓански организации. Тој тврди дека нивна главна цел е да се прекина функционирањето на ИВЗ преку спроведување активности кои би се согледувале како спроведувани од таа институција. Запрашан зошто насилниот екстремизам постојано е врзуван за исламот и дали тој се согласува со терминот ‘исламски екстремизам, исламски тероризам или радикален ислам’, тој изјави дека има една континуирана тенденција во западниот свет да ги врзуваат терористичките дејствија со исламот преку создавање стереотипи, особено преку медиумите. Ебиби исто така истакна дека во рамките на многу предмети од нивната наставна програма тие им обезбедуваат на студентите знаење за да ги одвратат од претерување во дејствувањето и зна-

ење за исламските норми. Сепак, тој истакна дека тие не се зафаќаат конкретно со прашањето на насилниот екстремизам затоа што, според него, и согласно институционалниот пристап, нема дискусија и нема никаква потреба од таков предмет/ наставна програма/ тема на нивниот факултет, затоа што нема никаква врска со исламот и со неговото проучување¹⁹.

Д-р Фатмир Заими исто така изјави дека имамите во Македонија продуктивно работат во заедницата за одржување на отпорноста во однос на насилниот екстремизам уште од почетокот на војната во Сирија. Тој наведе дека има 100 џамии во Скопје под чадорот на ИВЗ и тие постојано го опфаќаат феноменот на насилен екстремизам преку своите верски проповеди. Така, тие ја подигнале свеста за тоа да се биде буден во однос на овој феномен. Тој исто така истакна дека е неприфатливо да се постави Македонија во центарот на 'производството' на насилен екстремизам поради инцидентите што се случуваат во две џамии во минати години²⁰.

Имамот Шабан Таири од општина Сарај исто така изјави дека исламот не признава каков и да е екстремизам. Тој исто така наведе дека пророкот Мухамед строго реагира кон оние кои претерале во практикувањето на исламските ритуали. Така, Таири истакна дека според Шеријатот (исламскиот закон), чин со најголема казна е чинот на тероризам, или убивањето невини луѓе. Прашан за двигателите на насилниот екстремизам во одредени населби, тој рече дека директниот контакт се чини дека е многу редок. Таири спомена дека имало случаи пред операциите Келија и Келија 2, во кои одредени екстремисти се собирале во кафулиња, каде што се обиделе да ги охрабрат младите да одат во Сирија. Но, овие јавни средби престанале по спроведувањето на операциите. Имајќи го ова на ум, тој изјави дека е должност на разузнавачките служби да ги идентификуваат оние лица кои шират такви идеологии.

„На младите во своите проповеди секогаш им велат дека е лесно да се умре за верата, но потешко е да се живее и таа да се претставува на добар начин. Наша обврска е да ги учиме луѓето како да живеат со исламот, а не да умираат“.

Шабан Таири, имам во општина Сарај.

Врз основа на неговите забелешки во врска со некои луѓе инволвирани во екстремистички групи во неговата населба, Таири изјави дека нивна заедничка точка е тоа што тие немале знаење на полето на религијата пред да се придружат кон овие групи. Покрај тоа, тој кажа и дека сите тие претходно немале ниту судири ниту проблеми со своите семејства. Затоа, според Таири, првите подбучувачки фактори кон насилен екстремизам се психолошките околности, крајно емотивното чувство на жалење и на незадоволство од минатото.

19* Интервју со проф. д-р Фахрудин Ебиби, спроведено на 17.07.2017

20* Интервју со Д-р Фатмир Заими, спроведено на 08.05.2017

„Чувството дека направиле многу лоши работи ги тера да мислат дека може да им биде простено само ако почнат екстремно да ги практикуваат ритуалите и така да надоместат за ‘изгубеното време’ во минатото. Тоа ги тера да побараат нова ‘законска’ авантура и ја наоѓаат во екстремистички наративи кои денес особено се шират преку социјалните мрежи.“

Шабан Таири, имам во општина Сарај.

Таири тврди дека речиси кај сите првиот контакт со радикални идеи, во оние случаи за кои тој знае, биле верски проповеди што ги гледале преку социјалните мрежи. Тој истакна дека бројот на учесници во верските проповеди на некои познати екстремистички имами е 10 до 20, но во социјалните мрежи тие имаат дострел до околу 70 000 прегледи по видео снимка. Токму затоа, тој изјави, Исламската верска заедница треба да го зголеми своето присуство во јавноста преку онлајн капацитетите затоа што, според него, мнозинството верски проповеди што се следат преку социјалните мрежи во непосредното соседство во заедницата се токму оние со радикални идеи. Тој појасни дека тоа е така затоа што има многу малку канали кои го промовираат ‘традиционалниот ислам’ а не затоа што заедницата ги поддржува.

Прашан за својата комуникација со заедницата (дали заедницата прашува за овој феномен) тој истакна дека на почетокот на војната, во 2011 година, имало чести барања за појаснување дали е верски оправдано приклучувањето кон насилни екстремистички групи за борба во Сирија. Таири исто така истакна дека некои екстремисти во населбата му се заканувале затоа што строго и јавно ги критикувал насилните екстремистички групи како што се ИСИС и Ал-Нусра. Неодамна за овој случај било известно и Министерството за внатрешни работи.

Таири исто така изјави дека екстремистичките имами манипулираат со толкување на Шеријатот (Исламскиот закон) со цел да им дадат легитимитет на одредени забранети исламски норми. Тој кажа дека ним им е лесно тоа да го прават затоа што имаат на ум дека публиката не е добро екипирана со знаење за одредени тематика на исламот. Според него, друга значителна манифестација е дека во многу видеа и проповеди од самопрогласени верски проповедници кои поддржуваат екстремистички идеи, се забележува начин на проповедување со наслов како заведени имами, продадени имами, алудирајќи на ‘традиционалните’ имами. Покрај тоа, Таири истакна дека има многу книги објавени без институционално одобрение и дека државните функционери треба да преземат мерки за да спречат такво нешто.²¹

Покрај интервјуата со имами од ИВЗ, двајца други верски проповедници од Салафи мисловна школата, Бекир Халими и Омер Бајрами, исто така беа интервјуирани. Важно е да се одбележи дека и двајцата немаат официјална дозвола од ИВЗ да бидат проповедници во џамии.

Омер Бајрами е роден во општина Сарај во Скопје, во 1985 година. Тој го започнал хафизот (учење напамет на целиот Куран) кога имал десет години и го завршил во дванаесет месеци. Потоа, во 2003 година, матурирал на ‘Алаудин’ Мдресата (средно училиште за исламски студии) во Приштина. Откако матурира

²¹* Интервју со Шабан Таири, имам во џамија во општина Сарај, спроведено на 22.05.2017

во Приштина, своите теолошки студии ги завршува на Американскиот универзитет на Каиро. Таму студирал 6 години. Откако ги завршил студиите се вратил во Македонија и почнал да држи неделни проповеди во НВО Риниа Исламе – Сарај (Исламска младина), одреден период, потоа во некои џамии во земјата и ширум Европа. Во меѓувреме пишува и книги, особено поеми и илахи (исламски верски песни).

Прашан за својата перцепција за насилниот екстремизам Бајрами спомена цитат од пророкот Мухамед во кој се вели дека ‘екстремистите се поразени!’ Тоа било три пати повторено од пророкот со цел да истакне колку е важно да се одржува рамнотежа. Токму затоа, изјавил, секое претерување, и во уверувањето и во практиката, се смета за екстремизам и според тоа строго е забрането во исламот.

Во врска со прашањето за причините да се споменува ‘исламот’ кога се зборува за насилен екстремизам, и дали се согласува со терминот ‘исламски екстремизам/исламски тероризам/радикален ислам’, Омер Бајрами изјави дека нападите кон исламот од страна на не-муслимани започнало со таков вид ‘именувања’, преку кои подоцна, според него, тие се обидуваат да ги оправдаат со тоа што велат дека се само против одредена група, не против исламот како таков. Тој изјави дека ‘може да има екстремни муслимани, но не може да има екстремни ислам’²².

Според Бајрами, прашањето на екстремизмот во Македонија е предимензионирано споредено со стварноста, затоа што земјата никогаш не била под закана на некаков терористички напад. Што се однесува до регрутирањата, тој изјави дека тоа е друго прашање поврзано со лично однесување. Соодветно на тоа, тој изјави дека ‘на почетокот на војната патот кон Сирија бил ‘отворен’ за сите, но потоа стратегијата на земјата се смени’.

Прашан кој е неговиот пристап кон регрутирањата на насилни екстремистички групи за Сирија и Ирак, или дали го оправдува тоа, тој изјави дека постојано се обидува да истакне пред своите следбеници дека ‘ние не можеме да ги решиме проблемите на Арапите; нивните проблеми имаат долга и многу комплицирана историја’. Тој додаде дека ‘има други начини како да им се помогне на муслиманите, но не со одење во нивните краишта без да се знае нивниот јазик и нивната култура. Подобрно е на исламот да му се служи од татковината.’

Според Бајрами главниот двигател на регрутирањето млади луѓе во насилни екстремистички групи е онлајн содржината. Поврзано со ова, тој кажа дека има млади луѓе кои ако можат да обезбедат средства би оделе во Мијанмар (имајќи ја предвид кризата со мијанмарските муслимани актуелна во деновите кога беше спроведено интервјуто) откако виделе слики и гледале видео снимки за тоа како државните сили ги масакрираат муслиманите.

Бајрами рече дека имамите во Скопје зборувале за одењето во војна во Сирија, но нема имам кој испратил повик да одат таму да се борат. Според него, доколку некој имам би го сторел тоа бројот на регрутирани луѓе би бил далеку поголем.

Прашан за тоа дали некогаш слушнал или искусил конкретен случај некој од неговите роднини/соседи да завршил во Сирија, Бајрами изјави дека во минатото слушнал за многу мал број случаи. Натаму тој изјави дека не е можно да се зборува за некаков профил на луѓе кои се приклучуваат на насилни екстремистички групи за да се борат во Сирија или Ирак, затоа што ‘има многу богати и многу си-

22* Интервју со Омер Бајрами, спроведено на 30.08.2017

ромашни, некои со високо ниво на образование а некои со многу ниско ниво на образование што отишле на бојното поле. Тој додаде и дека тие што се приклучиле немаат претходно криминално досие. Бајрами повторно истакна дека прашањето на регрутацијата не е реален проблем во општеството бидејќи тоа е 'индивидуална димензија' и не е структурирано на организиран начин.

На крајот, Омер Бајрами истакна дека имамите можат да одиграат клучна улога во спречувањето на насилниот екстремизам преку држење верски проповеди во џамиите и во средните училишта.

Интервју беше направено и со Бекир Халими кој се смета за пионер на Салафи движењето во Македонија, особено во населбите Чаир, Гази Баба и Сарај.

Бекир Халими е роден во Скопје, во 1971 година. По завршувањето на Медресата (средно училиште за учење на исламот) во Скопје, завршил теолошки студии на Универзитетот на Јордан. По враќањето во Македонија главна преокупација на Халими била превод на верски книги од арапски на албански јазик. Тој е основач на издавачката куќа 'Нун' и основач на месечното списание 'АлБИслам'.

Прашан зошто е обвинет за врски со насилни екстремистички групи, Халими изјави дека тој е еден од првите имами кој го критикувал насилниот екстремизам, дури и во 2003 година кога Ал Каеда беше популарна терористичка организација. Во таа насока тој изјави дека сите тие критики од 2000 година за Ал Каеда и денес за ИСИС се онлајн јавно достапни. Халими тврди дека во таа смисла тој секогаш се обидува да 'ѝ помогне на општеството' со цел да го спречи овој феномен во земјата, и парадоксално секогаш бил обвинуван дека го поддржува тероризмот, особено финансиски. Тој истакна дека безбедносните служби можат да имаат пристап до финансиски средства (приходи, трансфер на пари, обезбедени грантови итн.) на НВО и да ја согледаат транспарентноста на неговата организација. Но, овие обвинувања тој ги поврза со неговите политички несогласувања со албанската политичка партија (на власт во последнава деценија) и исто така и со неговите несогласувања во минатото со Исламската верска заедница, дека обете, според него, се обиделе да го експонираат како екстремист, особено пред меѓународната заедница присутна во земјата.

Халими тврди дека во минатото политички ја поддржувал албанската политичка партија, дури и со препораки кон неговите следбеници да гласаат за нив, затоа што тоа беше 'националната кауза на тоа време'. Но, според него, тој политички естаблишмент подоцна 'застрани со навлегување во корупција и некои други 'харамии' (работи што исламот ги забранува), дека тоа биле причините тој да престане да ја поддржува оваа партија. Во таа смисла Халими се согледува како некој кој има различен пристап од оној на крајните екстремистички претендирани Салафи групи како што е ИСИС за која се знае дека строго забранува гласање во 'не-муслимански' земји.

Запрашан кои се идеолошките разлики меѓу него и насилните екстремисти, имајќи предвид дека и тој и другите се повикуваат на истите учени луѓе со Салафи идеологија како што се Ибн Тајмијах, Ибн Кајим Ал-Јавзи, Халими изјави дека е прашање на толкување и на начинот на коментирање во нивните пристапи кон денешната стварност.

Што се однесува до регрутирањата од земјата во последниве годни, Халими рече дека во Македонија нема конкретна организација или место каде што се собираат насилни екстремисти. Тој тврди дека има многу малку луѓе кои вршат регрутирање и дека тие се во тесна врска со разузнавачките служби. Халими тврди

дека тој е сведок дека тие лица слободно патувале во и надвор од земјата, додека државни службеници нему му ограничеле да патува надвор од земјата. Тој исто така изјави дека бројот на регрутирања во Македонија е помал споредено со Косово и со Босна и Херцеговина, поради ‘повисокиот глас на имамите во Македонија со цел да го запрат манипулирањето со младите’²³. Халими исто така истакна дека му се заканувале кога јавно го критикувал регрутирањето во насилни екстремистички групи за борба на бојното поле во Сирија и Ирак.

Бекир Халими кажа дека поттик за регрутирање е директниот контакт. Според него, онлајн содржината само го храни процесот на регрутирање. Коментирајќи ја сегашната ситуација во однос на овој феномен, Халими изјави дека поединци уапсени во операциите Келија 1 и Келија 2 нивните другари ќе ги сметаат за ‘херои’, откако ќе ја издржат казната. Токму затоа, според него, државните служби треба во затворите веднаш да започнат програми за рехабилитација. Халими изјави дека треба да има превентивни мерки во средните училишта преку разни активности за подигање на свеста, со вклучување на веронаука во средните училишта и со воншколски активности.

Што кажува за ова академската заедница во Македонија?

Феноменот на регрутирање за бојните полиња во Сирија и Ирак и општо земено насилниот екстремизам го привлекоа вниманието и на академскиот свет во регионот на Балканот. Според тоа, ова истражување има за цел да го опфати разбирањето на овој феномен меѓу академскиот свет во Македонија. Овој дел од извештајот се фокусира на пристапот кон ова прашање кај универзитетските професори во Македонија. Спроведени се три интервјуа со цел да се добие подобар увид во разбирањето на ова прашање од страна на соодветната академска заедница. Изборот на професори беше заснован врз нивната академска и професионална историја на полето на идентитети, социјални движења, социологија и нивниот ангажман на темата.

Вонредната професорка Беса Арифи рече дека прашањето на насилниот екстремизам не е нов феномен кој се јавува во последниве години, добивајќи јавна фаза по операциите Келија 1 и Келија 2. Според неа, Македонија се соочила со феноменот на насилен екстремизам на разни начини, не секогаш во врска со религијата. Арифи ги наведе различните видови насилен екстремизам, како што е крајно десно мотивираниот, кој може да се види и денес, истакнувајќи ги насилните инциденти што се случија во Собранието на Македонија на 27 април 2017 година во кои голем број пратеници беа физички нападнати и повредени²⁴. Покрај тоа, Арифи изјави дека појавувањето на крајно десниот насилен екстремизам во Македонија, особено со инцидентот таа ноќ, бил мотивиран од верски лица кои држеле верски проповеди на протестите кои доведоа до насилниот инцидент.

Беса Арифи истакна дека може да го раздвои насилниот екстремизам во земјата врз основа на нивните дејствија: оној со верски карактер дејствува надвор

23* Интервју со Бекир Халими, спроведено на 28.07.2017

24* Над 70 повредени откако протестирачиче насилно влегоа во македонскиот парламент и нападнаа политичари и полицајци, пристапено на: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/04/27/protesters-storm-macedonia-parliament-social-democratic-leader/>

од Македонија а не овде, кој е фокусиран на регрутирање на борци за учество во ИСИС или претходно во други нелегални формации како во случајот на Украинската револуција, и вториот кој е, според неа, поприсутен во земјата, затоа што е поддржуван од одредени политички естаблишменти, соодветно.

Арифи се фокусира и врз глобалните фактори кои придвижуваат екстремистички идеологии, особено во нефункционалноста на образовниот систем. Но, таа исто така го истакна и надворешното влијание на одредени земји од Средниот исток преку верски проповеди. Според Арифи, Ханафи школата во однос на исламот на Балканот веќе низа години е цел, преку идеолошкиот пристап Вахаби, поддржан од одредени земји на Средниот исток. Имајќи предвид дека тоа е децениски процес, Арифи ја истакна 'рамнодушност' или дури 'стимулацијата' на државата на овој феномен. Во таа смисла, Арифи истакна дека двигателите како што се онлајн проповедите за регрутирање, книгите и летоците се лесно достапни уште од деведесеттите години. Според неа, ова покажува дека државата ја сметала таквата ситуација за погодна за да може врз основа на ширењето на овој вид екстремизам во одредени населби да може полесно да се означат како такви одредени етнички заедници како целина. Арифи укажа на случајот 'Монструм' во кој петмина граѓани од македонско етничко потекло биле убиени на 12 април 2012 година. По инцидентот, петмина граѓани од албанско етничко потекло биле осудени на доживотен затвор. Тогашниот министер за внатрешни работи, вели Арифи, на прес конференција, два часа по инцидентот, го обвини радикалниот ислам, без да даде каков и да е доказ за тоа, кршејќи го принципот на пресумпција на невиност. Покрај тоа, Беса Арифи тврди дека сите факти во овој случај се засновани врз 'заштитен сведок' што имплицира политички оркестриран случај и со тоа, злоупотреба на темата насилен екстремизам. Арифи исто така наведе дека секогаш има можност за појава на насилен екстремизам на Балканот затоа што луѓето кои беа вклучени во претходните војни во регионот никогаш не минале низ процес на ресоцијализација.

Според Арифи, државните функционери треба дефинитивно да се справат со овие поранешни странски борци кои зажалиле што учествувале на бојното поле во Сирија и во Ирак, да најдат алтернативи за ресоцијализација на овие луѓе. Арифи тврди дека нивното апсење само ќе ги наведе да станат уште поекстремни. Арифи се фокусираше и на постојаната работа во заедницата на координиран начин, да се обнови довербата во државата затоа што е нарушена во сите аспекти. Покрај тоа таа тврди дека има верски организации кои заедницата ги гледа како посигурни за нив отколку Исламската верска заедница како репрезентативно тело. Штом е така, според Арифи, ИВЗ мора да им пристапи како на кооперативни организации со кои ќе работат заедно на програми за дерадикализација и за ресоцијализација. Крајниот механизам за спречување на насилниот екстремизам предложен од Арифи е да се држи настава за идентификација на овој феномен, уште од основно училиште. Таа изјави дека мора да се учи дека екстремизмот не е религија и дека не треба да се смета за таков²⁵.

Од друга страна, вонредната професорка Лура Положани изјави дека феноменот на насилен екстремизам е многу сериозно прашање кое релевантните институции и други политички фактори како да го 'држат под килим'. Според неа, има голем недостиг на дебата за ова прашање во општеството и меѓу другите актери. Таа тврди дека во споредба со Косово, Македонија заостанува во земањето предвид

²⁵* Интервју со Беса Арифи, вонреден професор на Правниот факултет на УЈИЕ, спроведено на 12.05.2017

на овој феномен кој постојано расте на теренот. Слично на Арифи, Положани тврди дека државните институции имаат политички пристап кон ова прашање, поради тоа овој феномен се согледува како ‘прашање на албанската заедница и според тоа заедницата треба да се справи со него, наместо да се очекува институциите да преземат мерки’. Од друга страна, Положани тврди дека албанските политички партии не покажале волја да му пристапат на овој феномен поради стравот дека ќе бидат погрешно разбрани и обележани од конзервативната заедница како против исламска и така да изгубат гласови.

Положани исто така укажа дека балканските општества се соочуваат со период на криза на идентитет. Како аргумент за ова таа ги истакна постојаните дебати во Косово на тема ‘религија наспроти националност’; нешто што, според неа, е потенцијален моментум за екстремистичките групи да добијат привлечност и поддршка. Така, Положани наведе дека ‘погрешни дејствија’ од страна на државни функционери во балканските земји придонеле заедницата да гледа на СНЕ како ‘притисок врз верниците’. Според тоа, таа наведе дека ова може да радикализира многу луѓе само затоа што тие веруваат дека некој е угнетен без никаква вина.

Положани изјави дека онлајн пропагандата често се користи како алатка за први чекори кон екстремизам. Според неа, луѓето се манипулирани преку емотивни видео снимки за настаните во Сирија на кои се покажуваат репресивните мерки на режимите против невини луѓе, и тоа индиректно почнува да ги уверува луѓето дека секоја група која се бори против тој режим е легитимна. Но, Положани рече дека насилните екстремистички групи се поактивни на теренот отколку онлајн пропагандата.

Положани наведе дека друг ефективен ‘поттикнувачки фактор’ кон насилни екстремистички групи се погрешните коментари на имамите за темите со кои се справува општеството. Според Положани, сите верски проповедници треба да бидат повнимателни во тоа како им пристапуваат на прашањата кои се однесуваат на сегашните потреби на заедницата и какви толкувања даваат за конкретни прашања.

Што се однесува до спречувањето на насилниот екстремизам, Положани ги истакна отворените дебати за ислам и просторот за појаснување на одредени теми. Покрај тоа, таа истакна дека реформирањето на образовниот систем со зголемување на механизмите за критичко мислење е од витално значење за спречување на кој и да е феномен²⁶.

Професорот Али Пајазити изјави дека во општествената реалност во Македонија има екстремизми од различна природа, како што е ултра - национализмот, и последниот верски кој е латентен и понекогаш манифестиран. Според Пајазити, главните причини за ширење на насилниот екстремизам се политичката нестабилност која ја води младината кон бесперспективен пристап кон татковината, лошите економски услови и невработеноста.

Слично на Арифи и Положани, Пајазити исто така истакна дека онлајн содржините се доста ефикасни. Тој ги истакна визуелните материјали (фотографии со цитати кои будат емоции, видео снимки итн.) кои кај младите ‘формираат слика на жртви кои треба да бидат спасени’. Пајазити рече дека за ова прашање нема дискусија во академската средина во Македонија. Тој исто така наведе дека медиумската писменост е важна за подобрување на дискусиите во таа смисла. Според

26* Интервју со Лура Положани, истражувач на Универзитетот на Грац, спроведено на 21.03.2017

Пајазити, медиумските чинители во Македонија го изложуваат овој феномен без каква и да е експертиза или без истражувачко новинарство и без истражување на 'екстремистичките движења', исламската култура или цивилизација, динамиката на арапскиот, турскиот и општо на исламскиот свет.

Пајазити изјави дека во средните училишта треба да има институционална едукација за религиите, преку учебници напишани од стручњаци на тие полиња. Така, Пајазити тврди, ќе се спречи насилниот екстремизам кој се повикува на која и да е религија присутна во земјата.²⁷

Фокус групи

Имајќи ја предвид локалната динамика на прашањето, ова истражување е насочено и кон тоа да работи на пристапот на локалното население. Со цел да се погледне подлабоко во тековните трендови и во севкупната ситуација на локално ниво, беа опфатени три фокус групи во соодветните целни населби на оваа студија. Со оглед на тоа дека младите се групата кон која најмногу цели пропагандата на насилниот екстремизам, имено универзитетските студенти и средношколските ученици, старосната граница на трите фокус групи беше 18-25. Изборот на учесници беше направен врз основа на лично пријателство/мрежи на истражувачи.

Истражувачите на оваа студија ги модерираа фокус групите. Имаше 6 учесници (3 женски, 3 машки) во општина Чаир, 6 учесници (4 женски, 2 машки) во општина Сарај, и 4 учесници (4 машки, 2 женски не се појавија иако го потврдија своето учество) во населба во Гази Баба.

Првиот дел од прашањата беа од општа природа, како учесниците гледаат на насилниот екстремизам, дали тие дискутираат за таа тема во општеството, и нивното мислење за општите причини за и двигатели на неговото појавување. Во вториот дел прашањата беа поконкретни, со истакнување на локалната динамика на прашањето.

Така, главниот фокус на дискусиите беше ставен врз општи опсервации на локалната младина за насилниот екстремизам, и тековната ситуација во соодветните населби. Покрај тоа, беа прашани за (ако има) некои конкретни примери на регрутирања за кои слушнале или искусиле, без откривање на идентитетите на лицата и со фокус само врз условите кои го поттикнале регрутирањето. Врз основа на случаите се разви дискусија за главните и конкретните фактори на поттик и повлекување, за двигателите и за локалните трендови, соодветно. Покрај тоа, дискусијата имаше посебен фокус врз пристапот на младите во однос на начините за спречување на насилниот екстремизам.

Значајна опсервација во сите групи беше дека учесниците јасно го разликуваат насилниот екстремизам како феномен кој завршува со регрутирање и со радикализација, како 'феномен кој нужно не претставува опасност за општеството, сè додека останува во рамките на лична димензија на избор и одредени прифатливи колективни активности'. Соодветно со тоа, нивната општа перцепција е дека практикувањето на јадрените ритуали на религијата на јавно место треба да се согледува во рамките на слободата на религиите, а не како потенцијална

²⁷* Интервју со Али Пајазити, професор по социологија на УЈИЕ, спроведено на 10.04.2017

закана за секуларноста. Покрај тоа, ниското ниво на доверба во јавните институции и посебно во ИВЗ како репрезентативно тело на муслиманската заедница во земјата, беа меѓу другите значајни наоди во сите фокус групи. Во врска со ова, значителен дел од учесниците веруваат дека насилните екстремистички групи имаат хибриден однос со разузнавачката агенција во земјата. Друг забележителен наод, сличен по природа, е дека речиси сите веруваат дека општите опсервации за терористичките групи активни на Средниот исток се злоупотребуваат од големите политички сили за нивна политичка и економска корист. Овие опсервации се засновани врз неколку додатни прашања кои беа покренати врз основа на динамиката на тековната дискусија.

Општина Чаир

Општина Чаир е општината со најголема густина во Европа, во смисла на население, со 64 773 жители на 3.52 квадратни километри.²⁸ Во оваа смисла важно е да се спомене дека овој официјален број на население е од пописот кој последен пат е спроведен во Македонија во 2002 година. Имајќи предвид дека во последните петнаесет години имало масивно градење на нови станарски згради во рамките на истата вкупна површина, се смета дека бројката на население е доста поголема. Друг значителен факт за општина Чаир е дека по вооружениот конфликт во Македонија во 2001 година, етничките Македонци масовно се иселиле од оваа населба и таа станала претежно албанско живеалиште. Исто така, треба да се одбележи дека една од џамиите врз која ИВЗ јавно се пожали во 2015 година дека нема контрола поради тоа што е окупирана од екстремистички групи, е џамијата Јахја-паша, која се наоѓа во оваа општина.

Како прва одржана фокус група, учесниците од населба во Чаир беа релативно отворени во дискусијата. Запрашани за нивната перцепција за “насилниот екстремизам”, сите дадоа слична изјава, посочувајќи го неприфаќањето и верувањето во уривање на гледиштето на другите како јадро на дефиницијата. Меѓутоа, еден од учесниците изјави дека екстремизмот со религиозни референции се појавува кога религијата се смета за политичка кауза, а не за однос помеѓу ‘Создателот’ со ‘создадениот’. Еден од учесниците истакна дека феноменот на насилен екстремизам во Македонија стана ‘жешка тема’ во заедницата кога Албанија на таа основа уапси некои верски проповедници. Така, тие изјавија дека последните слични апсења на Косово предизвикале фрустрации во албанската заедница во Македонија, поради верувањето дека некои од уапсените верски проповедници биле невини и не можеле да бидат етикетираны како поврзани со насилниот екстремизам. Според нив, нормално е дека регрутирањето во насилни екстремистички групи, како што се ИСИС или Ал-Нусра, е главен фокус кога се дискутира за ‘насилниот екстремизам’, поради нивниот медиумски настап на глобално и локално ниво. Сепак, тројца од учесниците тврдеа дека за нив ‘насилниот екстремизам’ во крајна линија не значи регрутирање. Тие ги посочија последните протести од екстремно десничарските националистички групи кои еволуира во многу случаи на омраза кон различни етнички заедници во Македонија.

Имајќи ги предвид тешката финансиска состојба на младите во земјата, некои учесници изјавија дека насилниот екстремизам го искористи овој јаз со спро-

28* Официјална веб страница на општина Чаир, пристапено на: http://cair.gov.mk/popullsia_cair.html/

ведување кампања во која нивната таканаречена ‘Исламска држава’ географски одредена во Сирија и Ирак е идеалното место за живеење, во кое има повисок животен стандард поради финансиското управување според Шеријатот (исламски закон). Со тоа, се забележува дека ‘финансиската состојба’ е ‘катализатор’ за идеолошки убедувања како главен фактор на поттик.

Освен тоа, пристапот на учесниците беше дека исламот во нивната заедница се согледува на традиционален начин, само според она што го слушаат од нивните родители и роднини, наместо да се согледува врз основа на подлабоки истражувања и знаење за тоа. Така, според учесниците, тие многу лесно можат да бидат манипулирани со идеолошки екстремистички пристапи.

Врз основа на некои случаи за кои слушнале или за кои знаат, учесниците го споменаа недостатокот на грижа и образованието на родителите како главно прашање што ги поттикнуваа младите кон екстремистички групи. Еден од учесниците објасни случај на момче од Македонија кое било користено како камиказе од ИСИС, на бојното поле на Сирија и Ирак. Според учесникот, младото момче имало добро ниво на образование и добра економска состојба, но сепак, бил манипулиран од неговите пријатели. Дополнително, учесникот изјави дека живеел сам, без претходно да има поминато премногу време со своите родители. Друг учесник изложи случај во кој ученикот кој студирал на Факултетот за уметности се фрустрирал поради ‘комунистичкиот пристап’ (искажано од учесникот) на професорите и како протест го прекинал своето образование и се приклучил кон екстремистичките групи.

Споменувајќи ги сопствените искуства, учесниците објаснија дека првичниот пристап на насилните екстремистички групи кон младите во заедницата е многу хуманистички и со сочувство. Така, тие забележаа дека ова е многу ефикасен двигател, особено за оние млади кои немаат чувство на припадност на некој или некаде. Дополнително, тие изјавија дека вербалниот контакт, особено по времето за молитва, е суштински двигател што го користи насилниот екстремист во заедницата за приближување кон младите. Еден од учесниците објасни дека поминал многу време со тројца пријатели чии членови на семејството, роднини или блиски пријатели биле или всушност се на бојното поле на Сирија и Ирак. Тој дополнително тврдеше дека некои од пријателите што ги знаел дека се вклучени во екстремистички групи се арамии, корисници на дрога или алкохолни пијалаци, а едновременно и поддржувачи на екстремистички идеи.

Конечно, прашани за нивни идеи за спречување на феноменот на ниво на заедницата, учесниците изјавија дека треба да постојат НВО кои спроведуваат поголеми активности привлечни за младите и за нивен ангажман. Соодветно на тоа, учесниците кажаа дека државните институции треба ‘помеко да пристапат кон ова прашање, бидејќи ‘тешките мерки’ индиректно придонесуваат за проширување на екстремизмот.

Населба Гази Баба

Населбата позната како Гази Баба, која географски е мапирана во рамките на општината Чаир и на границата со општина Гази Баба, е уште една густо населена локација. Забележливо е дека Реџеп Мемиши, самопрогласениот имам кој во судскиот процес го признал чинот на регрутација, а потоа бил осуден на казна затвор од 7 години, држел неделни верски проповеди во Тутунсуз џамијата, лоцирана во оваа населба. Исто така, важно е да се истакне дека Мемиши немал никаква официјална дозвола од страна на ИВЗ да ги држи тие неделни молитви во петок, кои се најчесто посетените молитви од страна на муслиманите. Имајќи предвид дека Мемиши бил влијателен во ова соседство, се осмисли да се има посебна фокус група со млади момчиња од оваа локација.

Најважен наод од оваа фокус група беше дека по апсењата во рамките на операциите Келија 1 и Келија 2, поддршката на насилните екстремистички групи во ова соседство драстично се намалила. Врз основа на забелешките на учесниците, многумина од нивните пријатели по апсењата ги прекинале врските со оваа група. Според нив, ова се случило поради зголемувањето на свеста во јавноста за ова прашање. Како последица, интервенцијата на родителите кон овие млади луѓе станала поефективна. Но, еден од учесниците тврдеше дека по апсењата, бројот на регрутирања се зголемил поради страв да не бидат уапсени. Тој изјави дека досега има двајца што тој ги познава а кои заминале во Сирија, пред спроведувањето на работата со фокус групата.

Запрашани за нивната општа перцепција за насилниот екстремизам, еден учесник тврдеше дека во денешно време има врска со нивото на идеологии кои во повеќето случаи првенствено се појавуваат поврзани со идеолошки пристапи кон религијата (практикување на основните верски ритуали според одредено школа), а потоа ги изложуваат своите политички цели (барајќи воспоставување на верска држава). Во конкретниот случај на ИСИС, се базира врз два идеолошки параметри: вахабистичка практикување на верата и верување во реорганизација на муслиманите во одредена држава (Khilafah).

На прашањето дали постои одреден целен профил на екстремистичките групи во нивната заедница, сите учесници тврдеа дека тие целно се насочени кон младите кои имаат ниско ниво на знаење за религијата. Освен тоа, тие исто така тврдеа дека екстремистичките групи темелно ги истражуваат младите луѓе кои им се цел, преку добивање информации за семејството на целното младо момче. Според тоа, на прашањето дали дискутираат за овој феномен со своите роднини или пријатели, сите тврдеа дека никогаш не зборувале во нивната куќа, но често со своите пријатели.

Запрашани за некои конкретни случаи што тие можеби ги доживеале, еден од учесниците кажа дека изгубил тројца пријатели од нивната населба на бојното поле во Сирија и Ирак. Тој изјави дека сите таму отишле поради нивното идеолошко убедување за да формираат т.н. исламска држава. Меѓутоа, тој спомна дека фрустрацијата што ја добиваат по гледањето видеа за мачењата оркестрирани од режимот на Асад и по слушање на проповедите на самопрогласените имами за истиот контекст, претставувале клучен мотив да одлучат да се приклучат во војната. Додека двајца од нив биле на возраст од 23 години, еден од нив бил постар (не ја специфицира возраста). Покрај тоа, тој спомена дека тројца од нив имале проблеми со своите семејства пред да заминат таму. Според тоа, еден од нив отишол

откако се поделил со својата свршеница, случај поради кој неговото семејство го оддалечил од домот.

Друг еден случај што го објасни еден од учесниците го изненадил и него самиот затоа што кажа дека се сретнале на кафе ноќта пред да замине за Сирија. Поранешниот борец ништо не му споменал на учесникот за својот план да оди таму. Но, според учесникот, многу зажалил што учествувал, но штом се вратил во татковината, бил уапсен.

Еден од учесниците наведе дека кога отишол да изрази сочувство на родителите на еден од странските борци кој загинал на бојното поле, неговиот татко бил горд на својот син. Но, по некое време истиот родител им сугерирал на младите да не го прават тоа што го направил неговиот син, и конкретно да не се приклучуваат кон насилни екстремистички групи.

Покрај тоа, друг учесник изјави дека тој има пријател што се вратил од бојното поле и сега е уапсен. Натаму тој тврди дека има многу други што сакаат да се вратат затоа што зажалиле што учествувале во насилни екстремистички групи но се плашат дека ќе бидат уапсени штом ќе се вратат.

Еден од учесниците објасни дека забраната на просториите за молитва во средните училишта за оние ученици кои сакаат да ги практикуваат ритуалите имала негативен ефект и ги насочила против училишниот персонал. Тој тврди дека тројца ученици што претходно ги среќавал во собите за молитва почнале да се приклучуваат на насилни екстремистички групи и го смениле своето однесување кон наставниците.

Друг забележителен случај е случајот на еден од учесниците кој има пријател што се вратил од бојното поле во Сирија. Овој поранешен борец му објаснил дека убил борец на бојното поле а кога го испразнил џебот на борецот што го убил, во него нашол мал Куран. Тоа придонело многу да зажали и така почнал да мисли дека е злоупотребен од страна на ИСИС. Потоа, поранешниот борец изјавил дека избегал од таму затоа што ако се дознае дека некој бара начин да си отиде, јавно го егзекутираат.

Друг интересен наод од оваа фокус група беше тоа дека стигматизацијата во заедницата на одредени групи луѓе, како оние со посебни потреби, или алкохолчари, разведени и слично може да биде фактор за поттикнување кон насилен екстремизам. Еден од учесниците објасни дека поранешен борец го земал својот брат на бојното поле со него само затоа што соседите го исмејувале затоа што имал Даунов синдром.

Еден од учесниците тврдеше дека оддалечувањето од пријателите кои почнале да се радикализираат, индиректно го помага процесот на радикализација. Ова го поткрепи со случајот на својот брат. Според тој случај, братот на учесникот почнал да се оддалечува од пријател кој почнал да се приклучува кон насилни екстремистички групи. Но, пред да се оддалечи од него дискутирале за регрутирањата. Радикализираното лице му објаснило дека неговиот сопствен брат заминувал во Сирија, и да може и тој би го сторил истото. Тој исто така објаснил дека пред брат му да замине таму, на семејството му дал голема сума пари што ја добил од насилните екстремистички групи.

Прашани дали има почва за насилен екстремизам во нивната населба, еден од учесниците објасни дека екстремистичките групи се засолнале 'под земја' по операциите Келија 1 и Келија 2. Според еден од учесниците значителен тренд е

новиот начин на онлајн разговори преку системот Сони плеј стејшн. Друго интересно тврдење е тоа дека тие разговараат и преку хартии за сендвичи во местата за брза храна во населбата. Друг споменат тренд е дека регрутирањата главно се случуваат во текот на последните десет дена од Рамаданскиот пост, затоа што тие се сметаат за најмотивни денови.

На крајот, некои од учесниците изјавија дека е потребна конкретна национална стратегија за спречување на насилниот екстремизам, во која во планот на активности треба да се предвидат заеднички активности на верските заедници, НВО и средните училишта а во врска со подигнување на свеста за овој феномен.

Општина Сарај

Општина Сарај е најголемата општина во Скопје, со вкупна површина од 229.06 квадратни километри и вкупно население од 35 408²⁹. Според демографските информации, има (во проценти) 91.5 % Албанци, 3,9 % Македонци, 3,2% Бошњаци, и 1,4% други.

Во споредба со другите фокус групи, учесниците од оваа фокус група изјавија дека тие дискутираат за насилниот екстремизам со своите семејства, затоа што во нивната заедница има многу млади луѓе кои се под влијание на овој феномен. Но, учесниците тврдеа дека насилните екстремистички групи обично им пристапуваат на лица со ниско ниво на образование и оние кои во социјална смисла се ранливи.

Друг учесник кажа дека тие зборувале во семејството за овој феномен, затоа што еден од нејзините наставници се обидел да ги забрани нејзините феминистички активности. Таа исто така тврдеше дека професорот ги провоцирал учениците со тоа што велел дека девојчината не треба да се образуваат во училиштата и дека не треба да имаат контакти со машките. Исто така, еден од учесниците изјави дека наставник во нивното средно училиште што го посетувала (Средно училиште за економија и право „Арсениј Јовков“) дистрибуирал летоци за казните во пеколот. Во дискусиите по овој повод било забележано дека учениците се согласуваат да добиваат верски сугестии во позитивен аспект, но не со гореспоменатата природа, како казни или други обесхрабрувачки изјави.

Учесниците ги одбележаа свеста, недостигот од образование, сиромаштијата, скромните познавања на верата, осаменоста, сегрегацијата од општеството како главни фактори што придонесуваат младите да бидат под влијание на насилниот екстремизам. Тие исто така споменаа дека главните двигатели за регрутирање во нивната заедница се воншколските активности како излети и патувања. Еден од учесниците изјави дека имало неколку случаи во кои екстремистички групи им помогнале на некои млади луѓе да ги обноват своите домови или да купат автомобили.

Но, учесниците исто така го споменаа онлајн екстремизмот како многу значаен двигател. Една учесничка изјави дека девојка од оваа заедница ги започнала своите први контакти со насилни екстремисти преку Фејсбук. Учесничката исто така тврдеше дека полицијата ја фатила додека се обидувала да замине за Сирија. Нејзиното семејство и роднините многу ја критикувале но таа сепак не престанала со екстремистичките активности и регрутирала други две пријателки а трите, според учесничката, биле силувани од тие екстремисти. Учесничката изјавила дека поради тоа таа

29* Оваа бројка е според резултатите од Пописот во Република Македонија во 2002 година, пристапено онлајн на: http://www.stat.gov.mk/pdf/kniga_13.pdf

се обидела, во тоа време, да изврши самоубиство.

Друга учесничка изјави дека нејзин роднина постојано ги слушал проповедите на Редеп Мемиси, а кои уште се на располагање на интернет. Забележала многу промени во неговото однесување. Покрај тоа, таа изјави дека по некое време тој оформил група на пријатели за да учествуваат заеднички на воншколските активности на насилните екстремисти. Таа, исто така, тврдеше дека него го плаќа екстремистичка група. Додаде дека тој го прекинал своето средношколско образование и уште не го завршил.

Значителен наод беше и тоа дека најефективна временска рамка за контакт на младите со екстремистичките групи е во текот на летниот училиштен распуст. Според учесникот еден од неговите соученици бил доста пријателски настроен но во текот на летото минал низ многу промени. Почнал да пушта брада и го сменил начинот на облекување. Почнал воопшто да не зборува со девојки, иако претходно бил доста отворен кон нив.

Прашани дали има некое заедничко место каде што екстремистите се собираат во нивната заедница учесниците тврдеа дека има некои неформални соби за молитва што се користат како ‘алтернативни џамии’. Прашани зошто токму Скопје и конкретно нивната заедница е под влијание на овој феномен, учесниците кажаа дека иако нивната заедница е најголема во смисла на територија сепак се смета за рурална поради слабата локална управа. Таквата ситуација довела до недостиг од можности и ранливост кон екстремистички групи.

На крајот учесниците изјавија дека треба да има настава за религиите во училиштата каде што учениците можат да се стекнат со знаење за религиите и тоа од вистински извор. Друг предлог во смисла на спречување на насилниот екстремизам беше поддршка на воншколски активности преку НВО активни во заедницата.

Онлајн пропаганда

Овој дел се обидува да ја испита онлајн екстремистичката пропаганда насочена кон поединци од Македонија и од Западниот Балкан. Ова се спроведе преку следење на активностите на социјалните медиумски платформи, како што се Твитер, Фејсбук и Јутуб, каде што се обидовме да откриеме можна екстремистичка пропаганда. По пронаоѓањето на екстремистичката пропаганда нашите истражувачи ги известуваа за содржината тимовите за социјални медиуми со цел да се отстранат содржината од интернет.

Испитувањето на пропагандата на социјалните мрежи е исто така важно затоа што ни дава увид во пораките, наративите и алатките што ги користат екстремистите кога се обраќаат до потенцијалите регрути или следбеници. Ова дава подобра претстава за политичките актери за тоа како функционираат факторите на повлекување за радикализација, а тоа пак ни овозможува подобар и подобро информиран одговор.

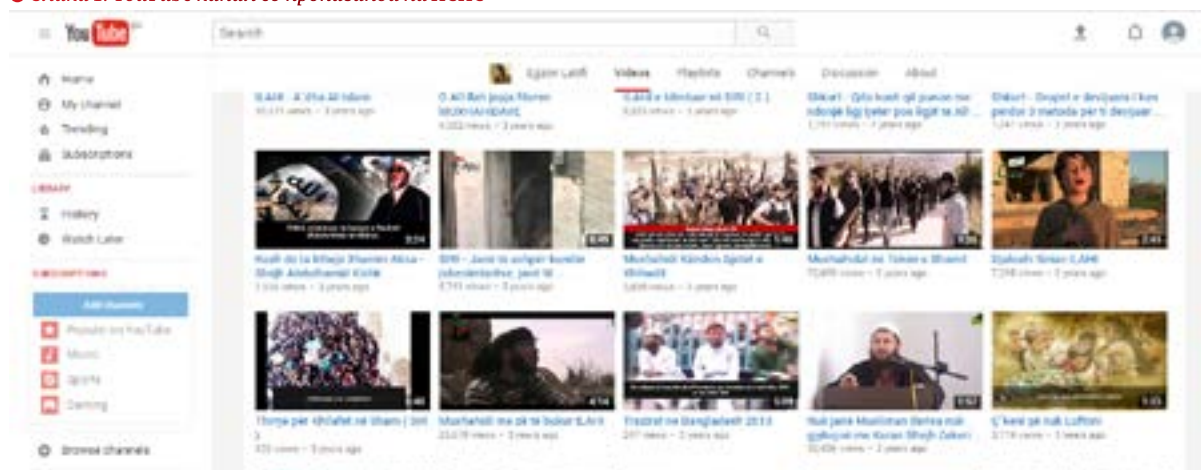
Прашањата кои во овој дел ги испитуваме се:

- Кои платформи ги користат екстремистите за комуникација со своите следбеници и потенцијали регрути?
- Колку брзи и ефективни се релевантните социјални медиумски тимови во реагирање на нашето барање за отстранување на одредена содржина?

- Какви видови пораки испраќаат екстремистите?

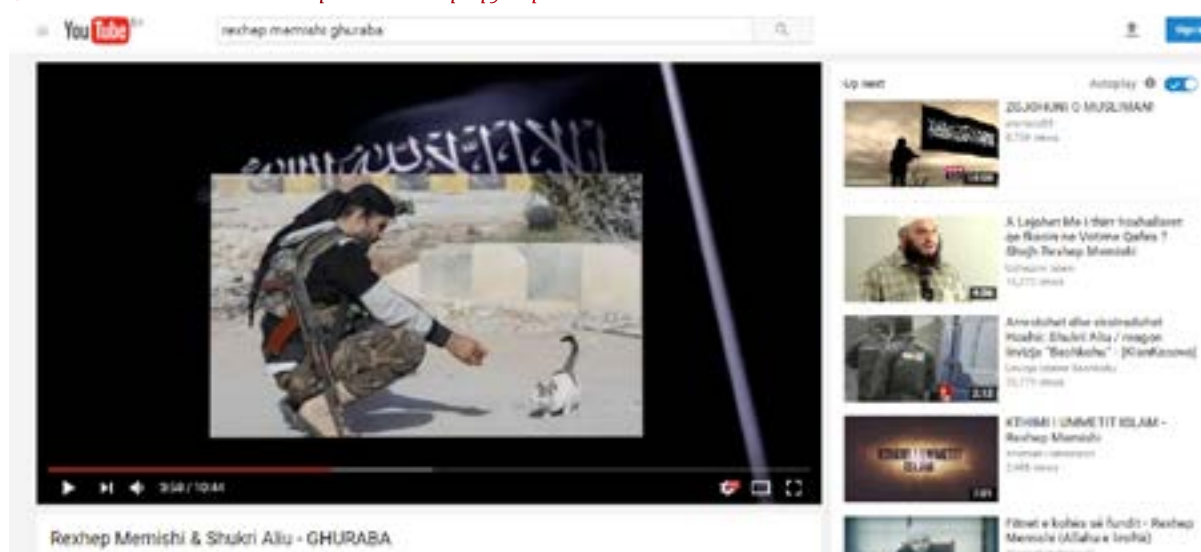
Врз основа на интервјуата и фокусните групи беше забележано дека насилните екстремистички групи активно го користат Фејсбук како алатка за комуникација со своите следбеници. Има одредени лажни профили што користат непостојни имиња и презимиња за да не бидат идентификувани.

❶ Слика 1: YouTube канал со пропаганда на ИСИС

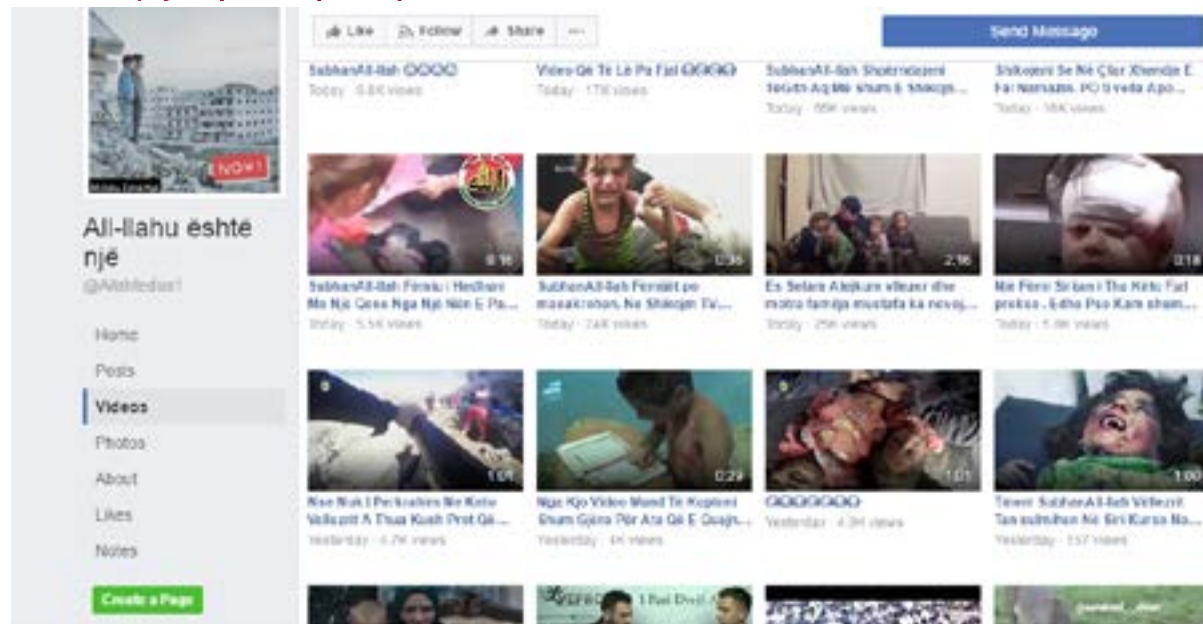
Содржината на материјали што се користат во социјалните медиуми се различни во зависност од публиката. Содржината на видео снимките на Јутуб е повеќе насочена кон следбениците на групата. Имено, идентификувани се бројни материјали како отворен пат за регрутирање или пропаганда на групата на Јутуб. Забележано е дека повици за приклучување на бојното поле во Сирија и Ирак се поочигледни. Има и видео снимки кои го изложуваат секојдневниот живот во таканаречената 'Исламска држава' каде младите се охрабруваат да се приклучат кон авторитетот на Калифа (исламски лидер). Верските песни со стихови што повикуваат на борба, изложување на огнот на ИСИС, филмски сцени со борбена содржина, верски проповеди со емотивни моменти што понекогаш се појавуваат преведени на арапски (кога проповедникот не е локален проповедник), се некои од заедничките елементи на овие видео снимки.

❷ Слика 2: Видео во YouTube со пропаганда за регрутирање во ИСИС

Од друга страна, содржината на Фејсбук страниците повеќе се однесува на поширока публика, каде главниот фокус на пораките се суровото владеење на режимот на Асад. Има многу емотивни видео снимки од бомбардирања, секвенци од уништени куќи, деца што гладуваат, и текстови од научници на кои најчесто упатуваат екстремистичките групи.

❶ Слика 3: Фејсбук страна со скришна пропаганда за ИСИС

Друг значаен наод се насловите на овие содржини. Додека насловите на Јутуб каналите и видео снимките околу регрутирањето се позбиени, насловите на Фејсбук страниците и видео снимките се однесуваат на поопшти вредности на исламот. Се забележува дека целната публика на Јутуб се екстремистичките следбеници, додека на Фејсбук е главно муслиманската заедница. Некои од Јутуб каналите, видео снимки и Фејсбук страници се следниве:

ПЛАТОФРМА	НАСЛОВ НА СОДРЖИНА	ВИД НА СОДРЖИНА
Јутуб	Siria mes hadithit dhe realitetit (Сирија меѓу хадит и стварноста)	Видео
Јутуб	Ghuraba (Туѓинците)	Видео
Јутуб	Zgjohuni o Muslimanë! (Разбуди се, вие, муслимани!)	Видео
Јутуб	Minbermedia	Канал
Јутуб	Agimi i Vërtetë (Вистинско изгрејсонце)	Канал
Јутуб	Rrezet e Dritës (Зраци светлина)	Канал
Јутуб	Krenaria Islame (Исламска гордост)	Канал
Јутуб	Minarja e Bardhë (Бело минаре)	Канал
Јутуб	Islami i Vërtetë (Вистински ислам)	Канал
Facebook	E Vërteta e Qartë (Значајната вистина)	Страница
Facebook	Hilafeti (Khilafah, исламски начин на управување)	Страница
Facebook	E Vërteta e Qartë 2 (Значајната вистина)	Страница
Facebook	Lajme nga Vendi (Вести од регионот)	Страница
Facebook	Ligji i Allahut është Dritë (Законот на Алах е светлина)	Страница
Јутуб	Песни за Осам Бин Ладен на албански	Видео
Јутуб	EbuAbdulalim	Канал
Јутуб	Mesime Teuhidi (Учења за верата)	Канал
Јутуб	Cila eshte e verteta per xhihadin ne Afganistan dhe ne Irak? (Која е вистината за џихадот во Авганистан и Ирак)	Видео
Јутуб	Песна	Видео
Јутуб	Luanet e umetit (Лавовите на Ummah)	Видео
Јутуб	Видеоисламтим	Канал
Јутуб	Ju pershendes me lot ne sy (Те поздравувам со солзи во очите)	Видео

Друг значаен наод е дека Јутуб каналите под наслов “Mësimet Teuhidi” (Учења за верата) прикачува видео снимки со превод на албански јазик од самопрогласениот верски проповедник Халис Бајунчук (наречен од ИСИС како Абу Ханзала).

Слика 4: Проповеда на Халис Бајунчук, главен на ИСИС во Турција

Гореспоменатата идентификација и известување за содржини на Јутуб и Фејсбук се направени во интервал од еден месец. Според неодамнешните ажурирања, од сите известени, 5 Фејсбук страници, 3 Јутуб канали и 8 видео снимки се отстранети од страна на соодветните платформи на социјалните медиуми.

Транскрипцијата на некои од видео содржините кои поттикнуваат регрутирање во екстремистички групи е како што следи:

Видео: “Сирија меѓу Хадит (цитати од пророкот Мухамед) и стварноста

Проповедник: Реџеп Мемиши

Прикачено: јуни 2013 година

Секвенца:

„Во многу од проповедите имаме наведено дека Шам (Левант) има искусено големи замки од страна на непријателите на исламот, Шам (Левант) таа плодна и благословена земја, местото каде муслиманите ќе се соберат пред Судниот ден, и местото што е наведено како земја на борби, на пријателите на Бога, местото на муслиманските мажи... Работите што ги гледаме денес овде се кулминација на она што е познато како Арапска пролет, тоа е кулминацијана сурови тирани какви што историјата досега не видела, против суровите кои се хранат со крвта на муслиманските деца... Зарем мислите дека Бог ќе дозволи оваа крв да биде поразена?! Зарем мислите дека Бог ќе ја остави крвта на борците во оваа света земја под Негова заштита?! Нема повеќе хадити (цитати на пророкот Мухамед) за некое место од оние за Шам. Ибн Тајмијах има напишано посебна книга за Шам, и тој живееше таму...

Пророкот Мухамед никогаш не зборувал со емоции или претпоставки, исто како што некои мислат дека борците на патот на Бог се луѓе со емоции и само спроведувачи на планови на непријателите, исто како што ги нарекуваат муџахеди-

ните и пријатели на Бога кои се сега во земјата во која се борат за Бог...

Кога и да видат убиени деца, жени, или поразени старци, кога ќе видат сиромашни луѓа, одаг и се борат во име на Бога, но други ги нарекуваат терористи, убијци и злосторници, за жал дури и од муслимани.

Она што се случува во тоа свето место е од витално значење, и она што јас досега го гледам, **според мене, е плодна војна.** Тоа е голема војна, тоа е голем фитнах (поттикнување) на овој свет но пофалба за муслиманите. Но, ова време е време на поттикнување и затоа муслиманите треба да бидат внимателни, бидејќи тие може да не знаат на која страна треба да бидат. Не треба да бидеме на страната на неверниците, на неверниците кои зборуваат албански, на луѓето кои се обидуваат да се прикажат себе си како оци (верски проповедници), тие оци кои во името на исламот го следат патот на Даџал (антихристот). Вие зарем ќе го следите Даџал?“

Видео: „Разбудете се муслимани!“

Проповедник: Шукри Алиу

Прикачено: февруари 2012 година

„Примерот на нашиот Ума е како брод, но овој брод не се лулее во водите на морето, туку во крвта на неговите синови, кога и да се намали крвта, бродот почнува да се тресе, а кога крвта е сува, бродот се распарчува. И токму затоа бродот на нашиот Ума е распарчен, затоа што крвта на мачениците во името на Бога е распарчена. Плодот наречен ислам расте со крвта на мачениците, кога нема да истуриме вода во неговото јадро, плодот на исламот се исушува.“

Видео; „Прашања и одговори“

Проповедник: Реџеми Мемиси

Прикачено: март 2011 година

ПРАШАЊЕ: Дали мислите дека последните случувања во исламските земји се прашање на Евреи и христијани, имајќи предвид дека уште нема реакции?

ОДГОВОР: Во врска со последните случувања, му се молиме на Алах да им помогне на муслиманите каде и да се. Се молиме Неговиот збор да биде највисоко а оној на неверниците да биде најниско. Неверниците навистина имаат планови и реакции, има реакции... Нивен најголем страв е да не им се даде на муслиманите да го преземат владеењето за Шаријатот на Алах да може таму да ги одведе. Тие сакаат да ги дозволат системите што тие ги нарекуваат ‘демократија’. Сакаат тие земји и натаму да бидат колонии на Западот, за благословите во таа земја да останат погодни за Западот, но Алах е Единствениот кој ќе ги порази, и врз основа на она што пророкот Мухамед го споменал тоа се последните фази пред Судниот ден, бидејќи тоа е систем на тиранија, а потоа ќе дојде Килафах (исламски начин на владеење), исто како што било во времето на пророкот Мухамед и неговите наследници Абу Бакр, Умар, Утман и Али. Му се молиме на Алах тие земји да бидат преобразени во владеење со кое Тој ќе биде задоволен, затоа му се молиме на Алах муслиманите да го искористат овој историски момент, не ги запираме муслиманите да отидат и да помогнат во промената на диктаторите кои се борат против исламот и муслиманите...

ПРАШАЊЕ: Ако некој бара да биде маченик и оди во војна со таа цел, дали Алах ќе ги прифати неговите молитви? Се плашам да умрам на едноставен начин, сакам да го дадам својот живот за целите на Алах, за Алах да биде задоволен од мене и моја желба е да умрам така, и не на друг начин. Но, знам дека моите родители нема да ми дозволат да направам такво нешто. Ако отидам таму дали е халал (дозволено со исламските принципи)?

ОДГОВОР: Пророкот Мухамед има кажано дека маченици има премногу. Има речено дека на тој што бара да биде маченик со искреност, Алах ќе му/ѝ го даде тоа дури ако тој/таа умре в кревет. Тоа го вели Пророкот за оние што се нестрпливи да го постигнат тој степен, значи тоа е степен кој Алах го воздигнува за тие луѓе. Бог во Куранот вели дека секој оној кој го почитува Алах и Пророкот, ќе биде со оние кои Алах ги благословил, со добрите луѓе како што се мачениците и пророците. Тоа се избрани луѓе, верниците секогаш треба да се стремат кон тој степен, затоа што Пророкот рекол дека врвот на исламот е патеката на борбата за Алах. Се молиме Алах да нè направи такви маченици и Алах да биде задоволен на овој свет и на другиот.“

Врз основа на гореспоменатите изјави, јасно се забележува дека самопрогласените проповедници покажуваат тенденција да ги охрабруваат и регрутираат луѓето да се борат во Сирија. Ова јасно го укинува членот 322-а од Кривичниот закон на Македонија³⁰. Важно е да се забележи дека емотивната поврзаност се постигнува преку идеолошки пристапи кон верски извори. Според тоа, онлајн пропагандата како важен двигател на идеолошки убедувања, како поттикнувачки фактор во процесот на радикализација, е често користена алатка за пристап до масите.

Што се однесува до тековните механизми за спречување, Министерството за Внатрешни Работи на Македонија има отворено онлајн платформа во рамките на својата официјална веб страница под наслов ‘Црвено копче’ која има за цел да известува за какви и да е релевантни онлајн содржини категоризирани како што следи:

1. Злоупотреба на деца
2. Трговија со луѓе
3. Говор на омраза или повик за насилство

Имајќи ги предвид гореспоменатите содржини, важно е во ова копче да се вклучи насилниот екстремизам како конкретна категорија. Известувањето за ваквиот вид онлајн содржини е од суштинско значење за подигнување на свеста и чувствителноста за овој феномен во Македонија.

30* Кривичен закон на Република Македонија, пристапен онлајн на: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan016120.pdf>

Анкета на мислење за СНЕ

Овој дел на извештајот се фокусира врз анализата на резултатите од анкетата на јавното мислење за социјалната динамика на насилниот екстремизам. Анкетата има за цел да даде подлабоко разбирање на пристапот на заедницата кон овој феномен. Покрај тоа, прави обид да го идентификува нивото на отпорност на заедницата. Се обидува да го даде општото јавно мислење на заедницата за различни елементи на тековната ситуација поврзани со насилниот екстремизам.

Анкетата се состоеше од 36 прашања. По демографските прашања (пол, возрастна група, ниво на образование, етничка припадност, социјален статус, месечни примања), имаше и неколку општи прашања за тековната ситуација во земјата (најважни прашања, Евроатланските интеграции, надворешни влијанија, вера итн.). Натаму, последниот дел од прашалникот се фокусира на конкретни прашања поврзани со насилниот екстремизам (фактори, двигатели, отпорност, ресоцијализација, вратени странски борци, правни последици итн.).

Анкетата беше спроведена во три целни општини на овој извештај. Беше спроведена врз примерок од 1050, со примерок од 350 по општина, составен од сите возрасни групи, етнички припадности, и од урбани и од рурални области. Анкетата се спроведуваше во периодот од 29 ноември до 3 декември.

ДЕМОГРАФСКИ ИНФОРМАЦИИ

Демографскиот профил на вкупниот број испитаници е како што следи: 47% од испитаниците се жени, додека 53% се мажи. Во однос на возрасните групи, 6.6% се на 20 години или помлади, 30.9% се на возраст од 21 до 35 години, 35% се 36 до 50 години стари, и 27.6% се на 50 годишна возраст или постари. Испитаниците главно имаа завршено средно образование (63%), следени од оние со завршени додипломски студии (18.5%). Само 2.3% од испитаниците имаат пост дипломски степен. Во однос на етничката припадност 52% од испитаниците се изјаснуваат како Албанци, 39% како Македонци, 3.4% како Турци, 1.7% како Бошњаци и 3.9% под други.

Испитаниците беа со различен социјален статус. Додека 33.6% од испитаниците се вработени во приватниот сектор и 13% во јавниот сектор, 27.8% се невработени. Процентот на пензионирани лица е 11.4% а студенти се 6.9%.

Резултати и анализа на податоците

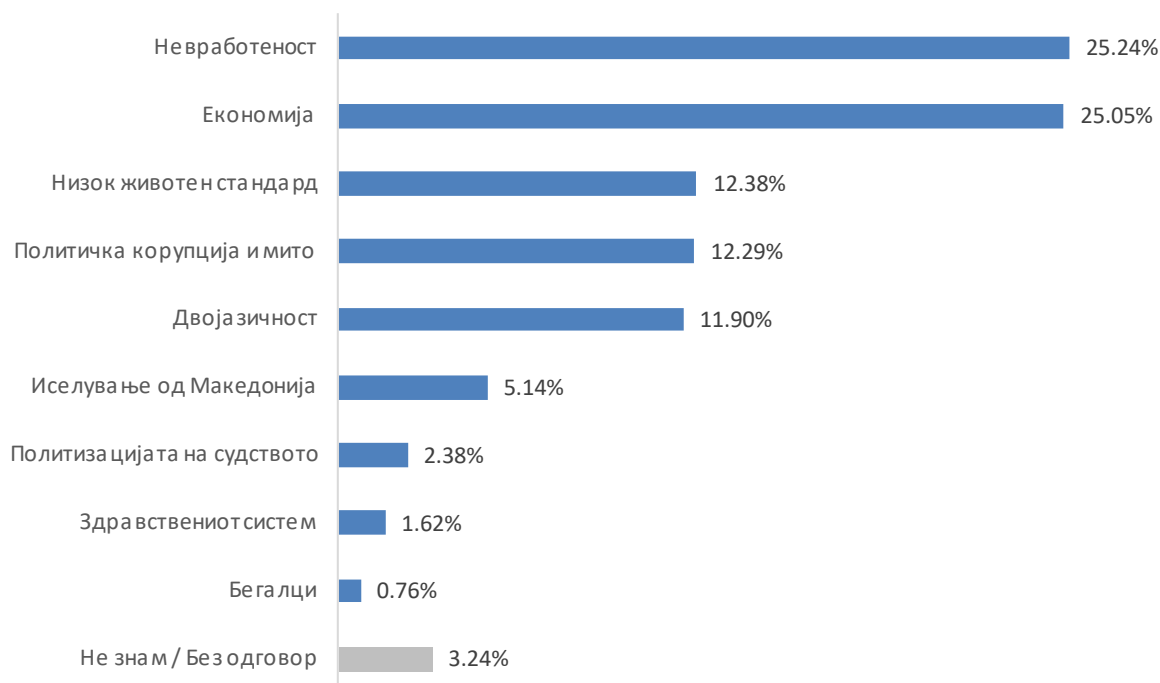
ОПШТА СИТУАЦИЈА ВО ЗЕМЈАТА

Од испитаниците беше побарано да го дадат своето мислење за неколку теми кои се поврзани со тековната политичка ситуација во земјата. Така, на прашањето кој е најважниот проблем што треба да биде решен во Македонија, половина од испитаниците го истакнаа прашањето на невработеноста (25.2%) и економијата (25%). Важно е, исто така, да се спомене дека најголемиот дел од овие одговори доаѓаа од возрастната група од 21 до 35 години.

Исто така, значително мнозинство од испитаниците (83%) веруваат дека Македонија е мултиетничка земја. Запрашани дали Македонија е безбедно место за живеење, 58% од нив позитивно одговориле. Според нив, политичката нестабилност (46%) и конфликти меѓу етничките групи (28.5%) се најголемите безбедносни закани за земјата. Националистичкиот насилен екстремизам (8.4%) и меѓународни терористички групи (3%) беа согледани, меѓу другите, како закана. Запрашани дали сметаат дека НАТО како меѓународната организација може да ги реши овие закани, 60% од испитаниците потврдија дека би ги решила. Поврзано со ова, 78.6% од испитаниците ја поддржуваат интеграцијата на Македонија во НАТО. Соодветно на тоа, поддршката на интеграцијата во ЕУ беше 83.5%.

„Според вашето мислење, кои се најтните проблеми во земјата што треба да бидат решени?“

❶ Графикон 1: Резултати од прашањето “Според вашето мислење, што е најгорливиот проблем на државата што треба да се реши?”

„Според вашето мислење, која е најголемата безбедносна опасност која и се заканува на државата?“

Графикон 2: Резултати од прашањето „Според вашето мислење, која е најголемата безбедносна опасност која и се заканува на државата?“

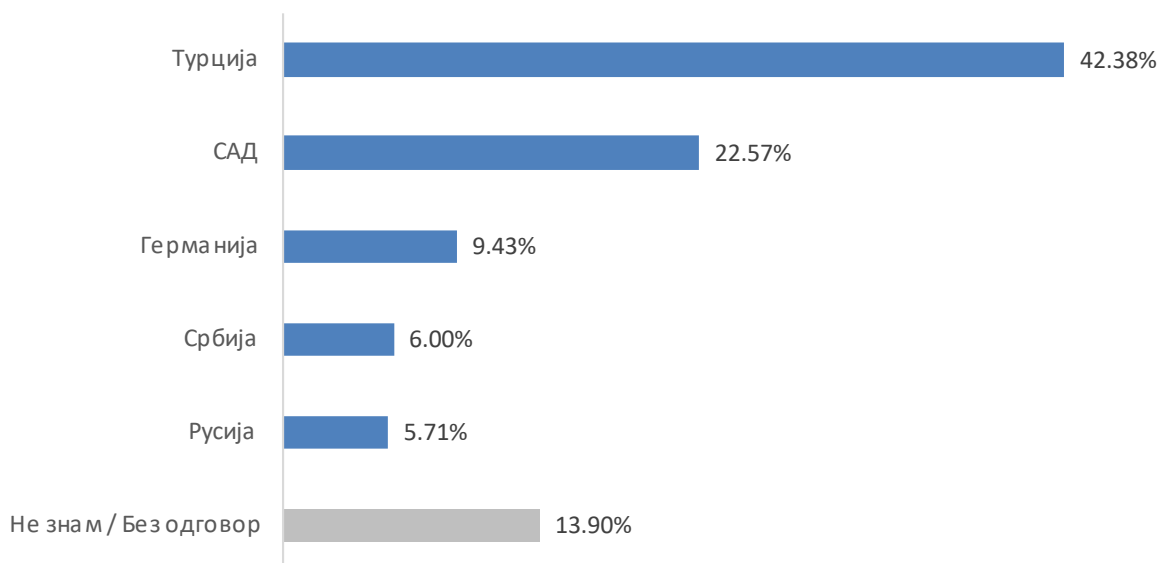

СТРАНСКО ВЛИЈАНИЕ

Според испитаниците, земјите кои ѝ даваат најголема помош на Македонија се Турција (33.6%), ЕУ (24.8%) и САД (15%). Поврзано со ова, 42.4% од нив веруваат дека Турција е најголемиот сојузник на земјата, следена од САД (22.6%) и Германија (9.4%). Меѓутоа, 47% веруваат дека ‘Македонија припаѓа на Западот’, 11.3% мислат дека ‘Македонија припаѓа на Истокот’, а 24.3% изјавиле дека ‘Македонија не припаѓа ни на Западот ни на Истокот’. Ова покажува дека заедницата во Македонија не ја согледува Турција како земја на Истокот.

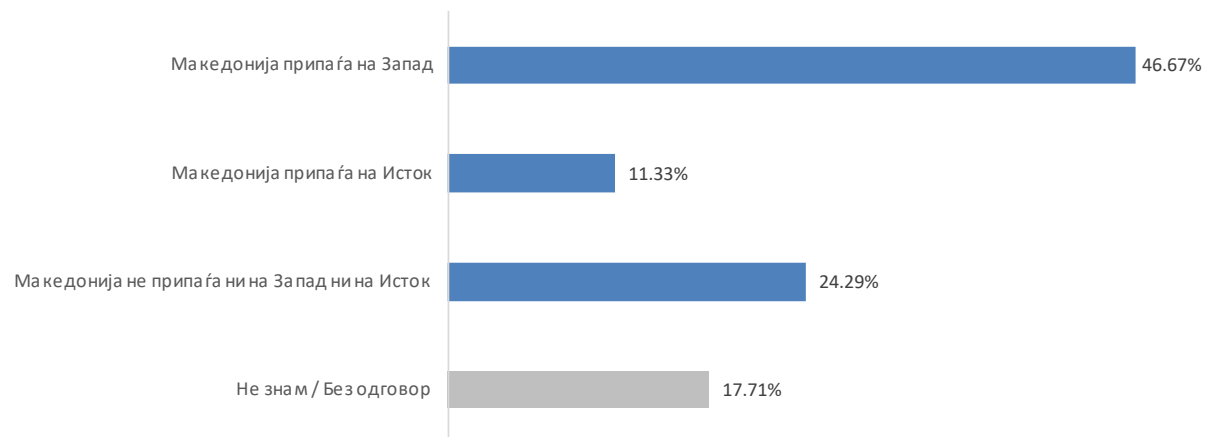
„Според вашето мислење, која од долу споменатите земји е најголем сојузник на Македонија?“

Графикон 3: Резултати од прашањето „Според вашето мислење, која од наведените држави е најголем сојузник на Македонија?“

„Која изјава е најблиска до вашето мислење?“

Графикон 4: Резултати од прашањето “Кој од исказите е најблиску до вашето мислење?”

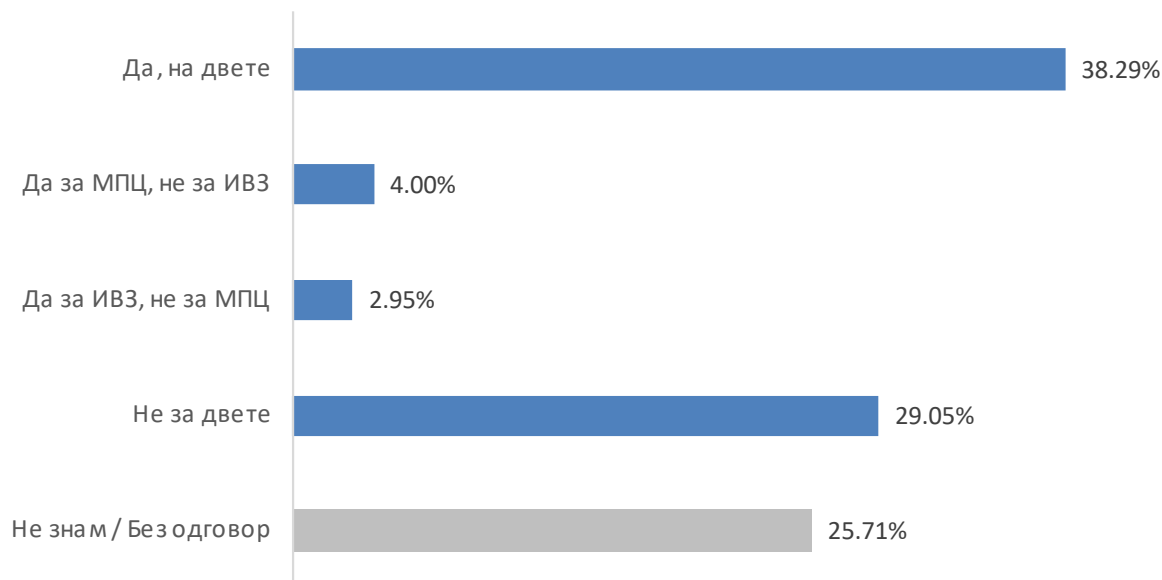
РЕЛИГИЈА

Запрашани да ја изберат изјавата која најдобро го опишува нивниот став кон религијата, 54% од испитаниците навеле дека религијата им е важна и дека тие се сметаат себе си за религиозни. Согласно на тоа, 23% изјавиле дека се религиозни и прифаќаат сè она што нивната религија го проповеда. Исто така, 19% изјавиле дека не се религиозни но дека ним им е важна религијата. Како резиме, на 96% од испитаниците религијата е значителен фактор во нивниот живот. Само 2% од испитаниците изјавиле дека не се религиозни и дека се против неа (преостанатите 2% немаа одговор). Меѓутоа, ако треба да изберат меѓу секуларна и религиозна држава, 64.3% од сите испитаници претпочитаат секуларна, додека 20.8% претпочитаат религиозна (15% дале одговор ‘без одговор’).

Запрашани да ја оценат важноста на верските заедници, 20% од нив сметаат дека е голема, додека 45% од испитаниците сметаат дека е важна но не премногу. Натаму, 38.3% од испитаниците мислат дека Македонија треба да им даде правен статус како јавни институции на Македонската православна црква и на Исламската верска заедница. Важно е да се наспомене и дека 29% одговориле негативно и 26% немале одговор на ова прашање. Поврзано со ова, 55% од испитаниците мислат дека религијата игра улога во македонската политика, додека 31% го мислат спротивното.

„Дали мислите дека Македонија треба да им даде правен статус на јавни институции на Македонската православна црква и Исламската верска заедница?“

Графикон 5: Резултати од прашањето „Дали мислите дека Македонија треба да им овозможи правен статус како државна институција на Македонската Православна Црква и Исламската Верска Заедница?“

НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ

На испитаниците им беа поставени сет прашања за насилниот екстремизам, конкретно со фокус врз ИСИС. Според резултатите, половина од испитаниците ја гледаат ИСИС како закана за Македонија (многу голема закана 20.5% и голема закана 27.4%) додека другата половина мисли дека не е (не е значајна закана 31.4% и воопшто не е закана 15.3%). Друга значајна разлика во оваа смисла е дека 64% од Македонците ја сметаат ИСИС како многу голема закана или голема закана, додека 59% од Албанците не ја сметаат ситуацијата како заканувачка.

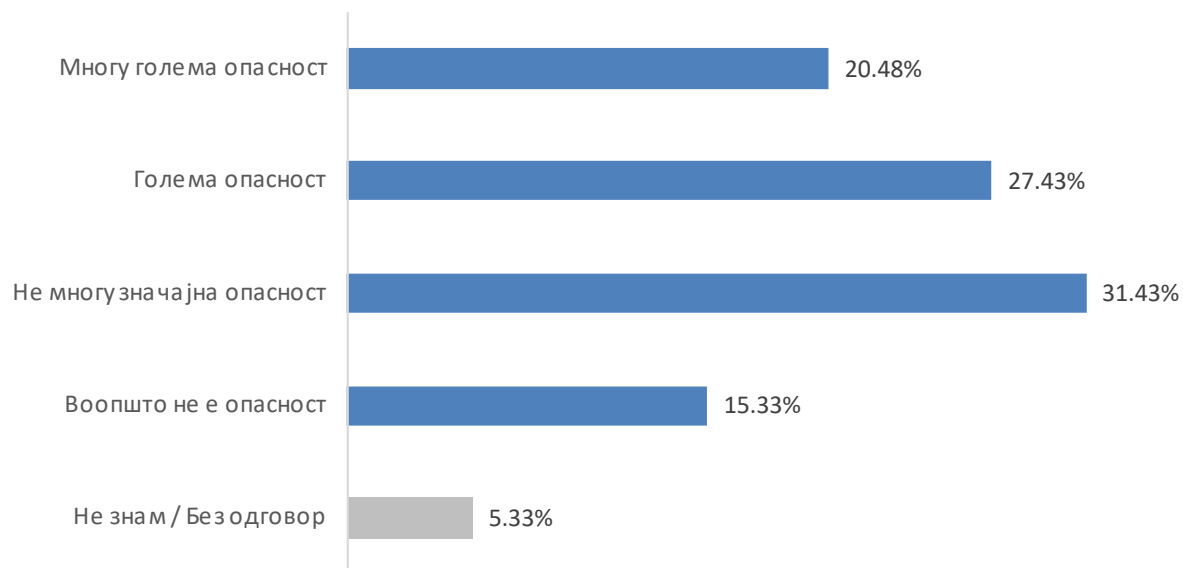
Запрашани во која мерка сметаат дека мерките на државата се справуваат со насилниот екстремизам, 43% сметаат дека се многу ефективни или донекаде ефективни. Од друга страна, 44% од испитаниците сметаат дека мерките на Исламската верска заедница за справување со насилниот екстремизам се помалку ефективни или не се воопшто ефективни.

Значителен наод од оваа анкета е дека заедницата во овие три општини прави јасна разлика меѓу ИСИС и религијата. Според резултатите, 60.2% од испитаниците не ја сметаат ИСИС за религиозна група, додека 21.2% ја сметаат за таква (18.6% немаа одговор). Важно е да се истакне и тоа дека 75% од испитаниците од општина Чаир одговорија со 'не' на прашањето дали тие сметаат дека ИСИС е религиозна група.

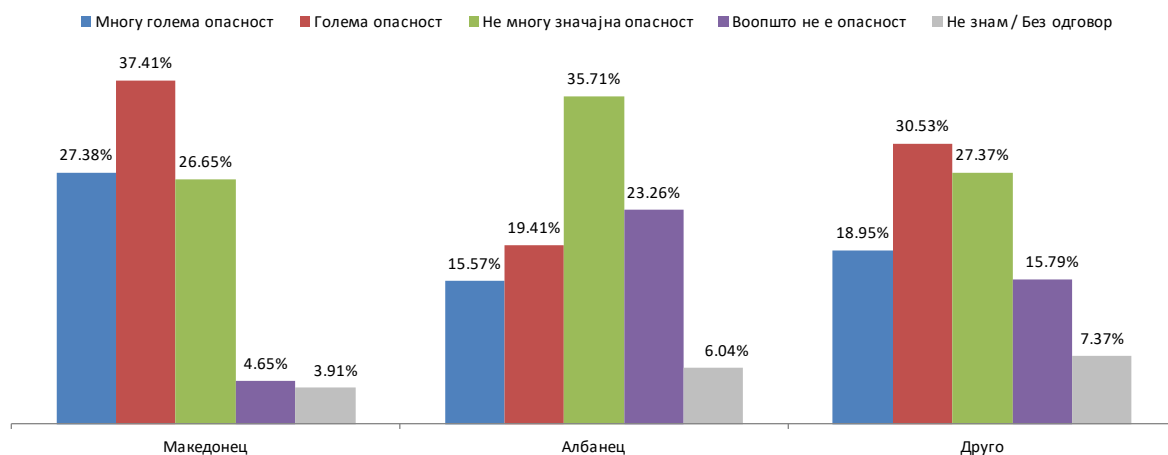

„Во која мерка мислите дека екстремистички групи како ИСИС се закана за Македонија?“

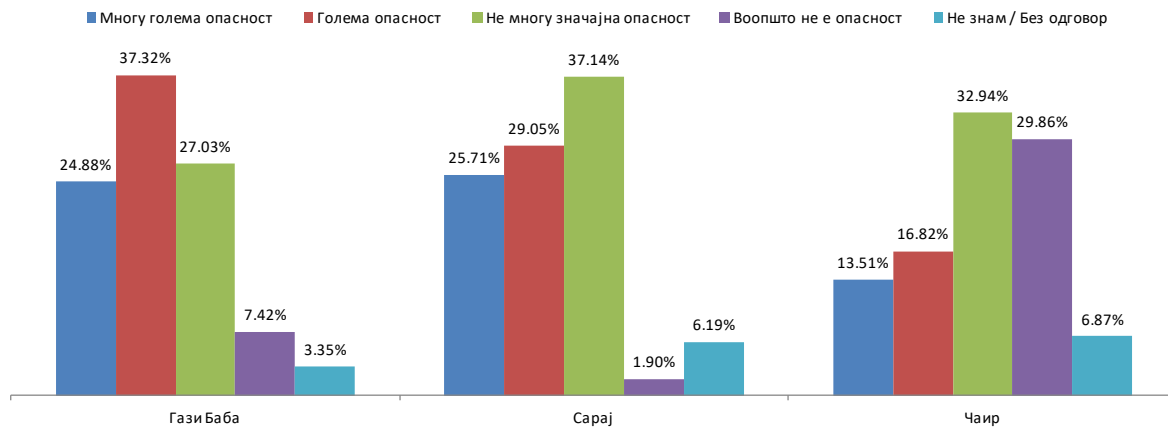
Графикон 6: Резултати од прашањето “До која мера мислите дека насилните екстремистички групи како ИСИС претставуваат опасност за Македонија?”

Графикон 6.1: Резултати според општини

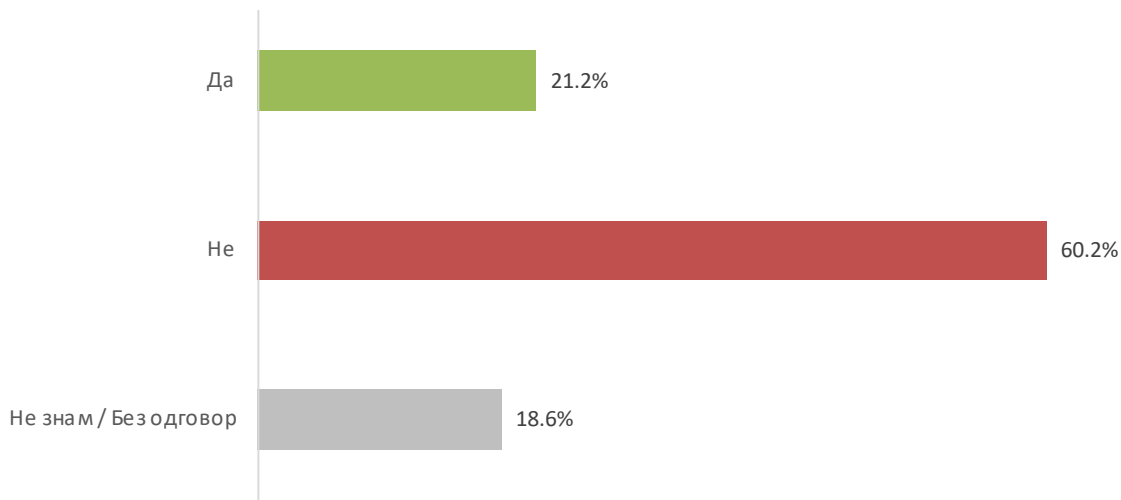

Графикон 6.2: Резултати според етничка припадност

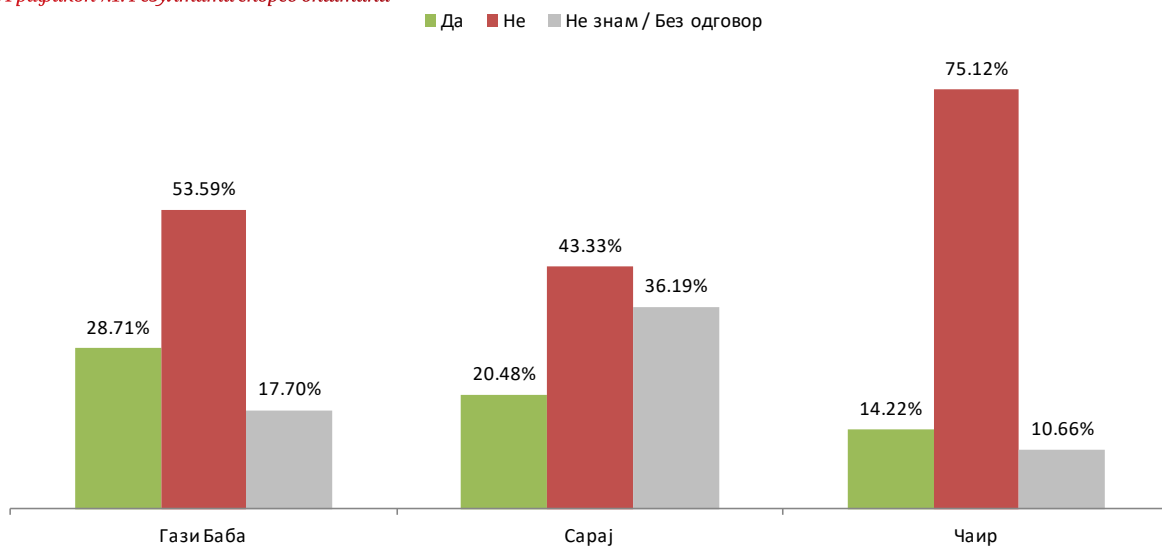

Дали ја сметате ИСИС за религиозна група?

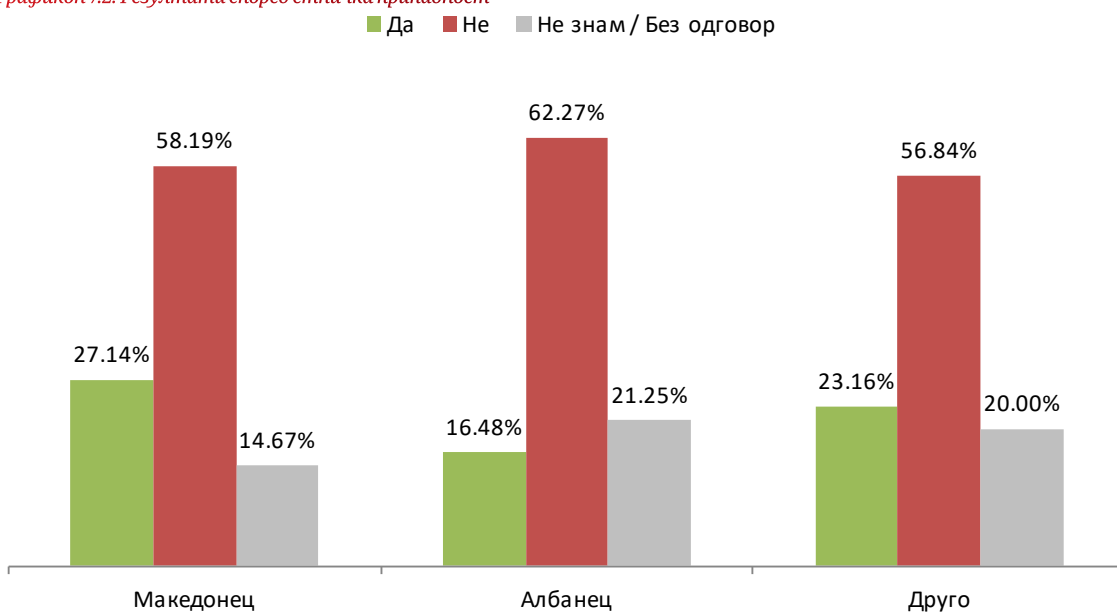
Графикон 7: Резултати од прашањето „Дали ја сметате ИСИС за религиска група?“,

Графикон 7.1: Резултати според општини

Графикон 7.2: Резултати според етничка припадност

Запрашани да ги изнесат најважните фактори кои ја поттикнуваат младината да се приклучи кон ИСИС, економските причини (47.9%), идеолошките убедувања (24.7% и недостигот на образование (10.1%) беа трите најчесто давани одговори од осумте понудени опции. Во однос на двигателите на екстремизмот, 29.5% од испитаниците истакнале дека онлајн пропагандата (социјални медиуми, видео канали и слично) е најнефективниот начин што ИСИС го користи за да ја шири својата идеологија и за да регрутира млади луѓе. Вториот по значење двигател се неформалните говори во џамиите искажани од самопрогласени имами (27.1%). Пријателски мрежи останува како трет најнефективен двигател (13.3%). Меѓутоа, интересно е да се одбележи дека иако „неформални говори во џамиите од самопрогласени имами“ беа вториот одговор во севкупна смисла, беше најмногу избран во општина Гази Баба во однос на општините, и од Македонците во однос на етничката припадност на испитаниците.

„Според вас, кој од долу наведените е најнефективниот начин што го користат екстремистичките групи за ширење пропаганда и регрутирање на млади во нивната група?“

Графикон 8: Резултати од прашањето “Според вас, кој од долу наведените е најнефективен начин користен од страна на екстремистичките групи за ширење на пропаганда и регрутација на млади луѓе во нивните групи?”

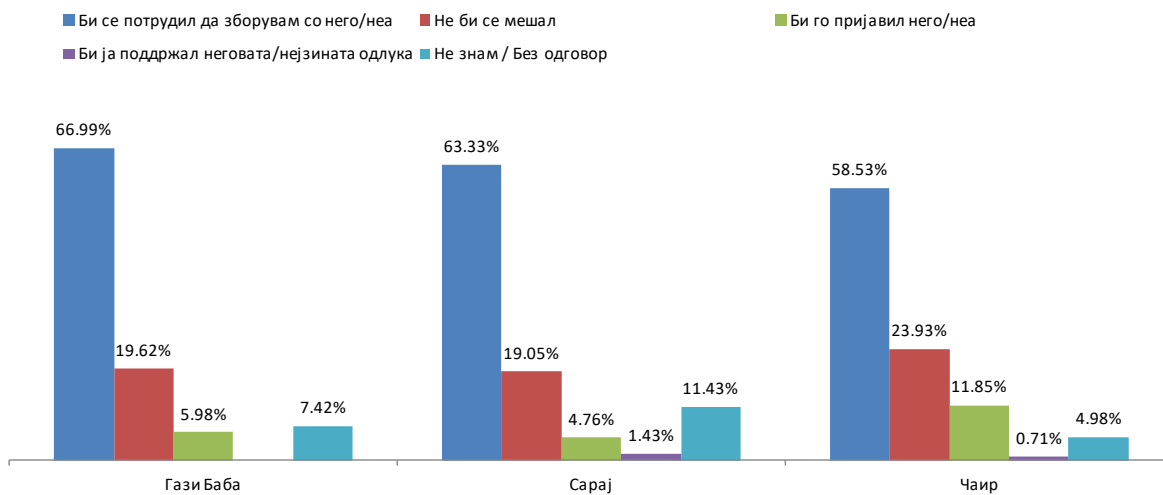
Друг многу важен наод на оваа анкета се однесува на отпорноста на заедницата кон овој феномен. Имено, испитаниците беа запрашани како би реагирале доколку некој член на семејството или пријател покаже интерес за приклучување кон ИСИС во Сирија и Ирак, 63% од нив изјавиле дека ќе се обидат да зборуваат со нив со цел да ги одвратат од намерата. Поврзано со тоа, 8% изјавиле дека тоа би го пријавиле кај властите. Според тоа имајќи предвид дека и двете се механизми преземање акција против регрутација, севкупниот процент на отпорност е 71%. Во таа смисла, важно е да се има предвид дека малиот број на оние кои случајот би го пријавиле кај властите (8%) укажува на недостигот на доверба во јавните институции. Од друга страна, 21.2% од нив изјавиле дека не би се мешале а 0.6% би ја поддржале нивната одлука (7.2% не дале одговор). Што се однесува до општините, 73% од испитаниците од Гази Баба, 71% од Чаир и 68% од Сарај изјавиле дека тие ниту би зборувале со нив ниту би го пријавиле тоа на властите. Во однос на етничката припадност, 76% од Македонците и 78% од Албанците изјавиле дека тие би го сториле истото.

„Ако некој ваш близок, како што е член на семејството, роднина или другар/ка, укажува интерес да војува во Сирија и/или Ирак, што би направиле?“

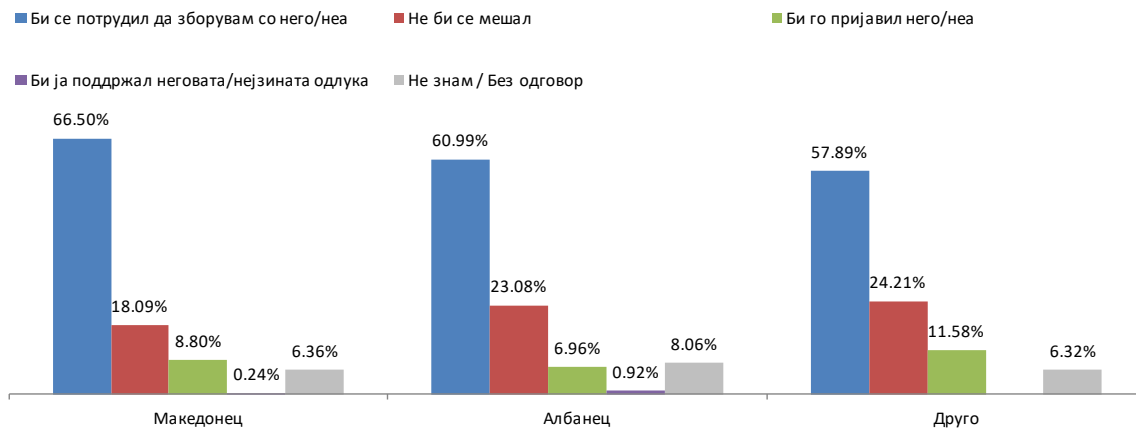
Графикон 9: Резултати од прашањето „Ако некој ваш близок, како што е член на семејството, роднина или другар/ка, укажува интерес да војува во Сирија и/или Ирак, што би направиле?“

Графикон 9.1: Резултати според општини

Графикон 9.2: Резултати според етничка припадност

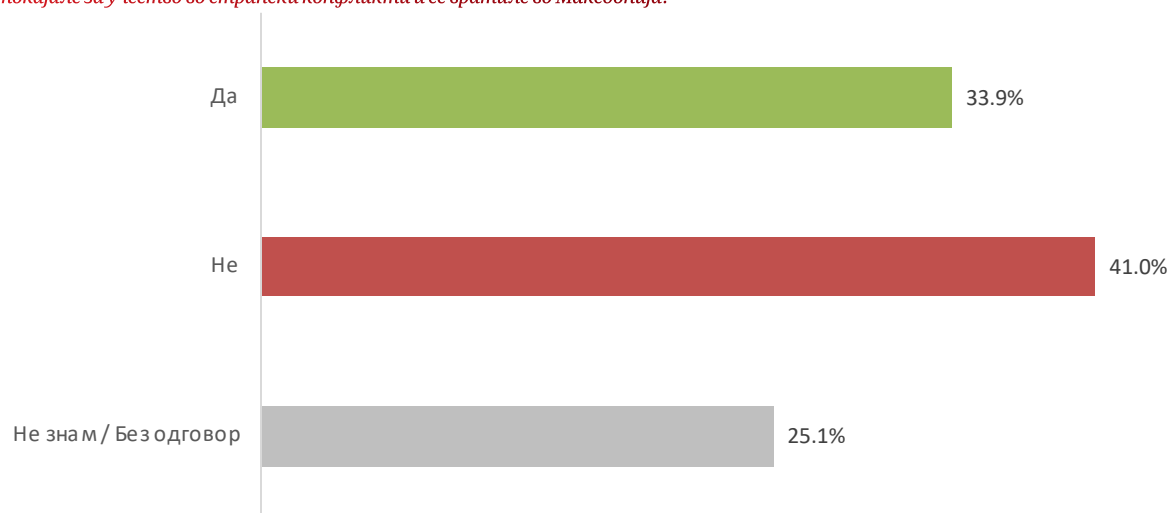

На прашањето дали веруваат дека вратените странски борци се потенцијална закана по безбедноста на Македонија, речиси половина од испитаниците (48.2%) одговориле ДА, додека 34.1% одговориле НЕ, (останатите 17.7% одговориле НЕ ЗНАМ). Интересно е тоа што кога биле прашани дали владата на Република Македонија треба да им помогне на своите граѓани да се вратат од Сирија и Ирак ако се каат што учествувале во екстремистички групи, 51% одговориле позитивно. Во однос на општините, ова е особено присутно кај испитаниците од Сарај (71%), од Чаир (64%). Во однос на етничката припадност, мнозинство Македонци (44%) изјавиле дека не треба да бидат поддржани да се вратат, а вториот најчест одговор 'не знам/немам одговор' со 30%. Од друга страна, 71% од Албанците го поддржуваат нивното враќање доколку странските борци се покаат.

Запрашани во која мерка би поддржале или би се спротивставиле на правните последици, вклучително и казната затвор, за граѓани кои се враќаат од странски судири, 55.6% го поддржуваат тоа додека 19.5% се спротивставуваат на таквите последици (останатите 25% не дале одговор). Но, кога биле запрашани дали би поддржале упатување во затвор на граѓаните кои зажалиле што учествувале во странски конфликти и се вратиле во Македонија, 41% од нив одговориле НЕ на ова прашање (34% одговориле ДА а останатите 25% одговориле 'не знам'). Во однос на етничката припадност, мнозинството Македонци го поддржуваат упатувањето во затвор (44%) иако странските борци се каат и се враќаат во земјата, додека над половина од Албанците (54%) се спротивставувањето на упатувањето во затвор под овој услов. Треба да се одбележи дека поддршката за упатувањето во затвор се зголемува како што станува постара возрасната група.

„Дали би поддржале упатување во затвор ако граѓанин се покае за учеството во странски конфликти и се врати во Македонија?“

Графикон 10: Резултати од прашањето „Дали би поддржале затварање на граѓани кои се покајале за учество во странски конфликти и се вратиле во Македонија?“

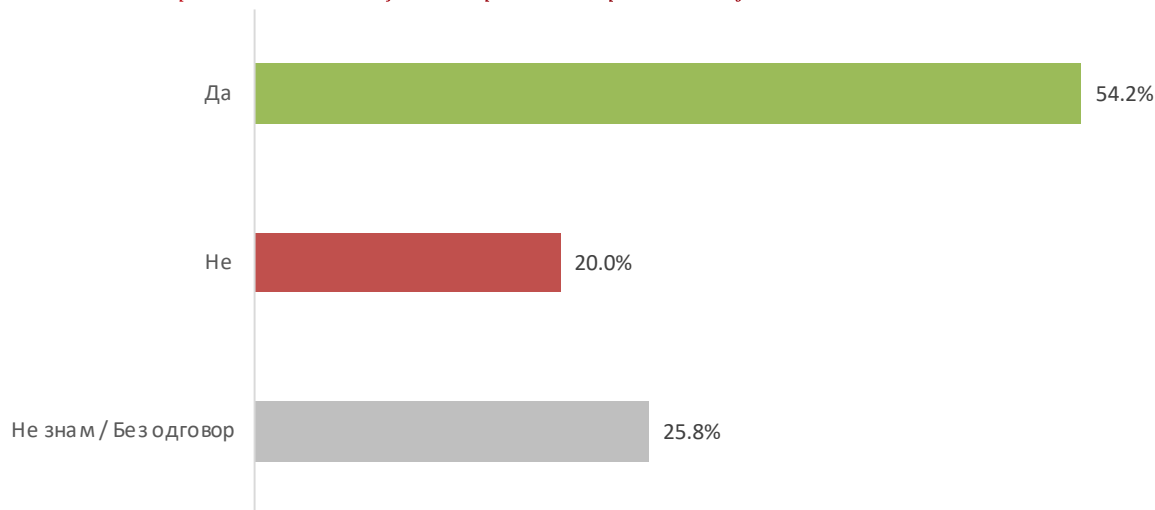

На прашањето дали се за или против рехабилитација и повторна интеграција во општеството на граѓаните кои се вратиле, повеќе од половината испитаници (54%) изјавиле дека тие би ги поддржале таквите програми. Но, што се однесува до етничката припадност Македонците се преполовени во одговорите, додека мнозинството Албанци (68%) се за таков вид рехабилитација и повторна интеграција.

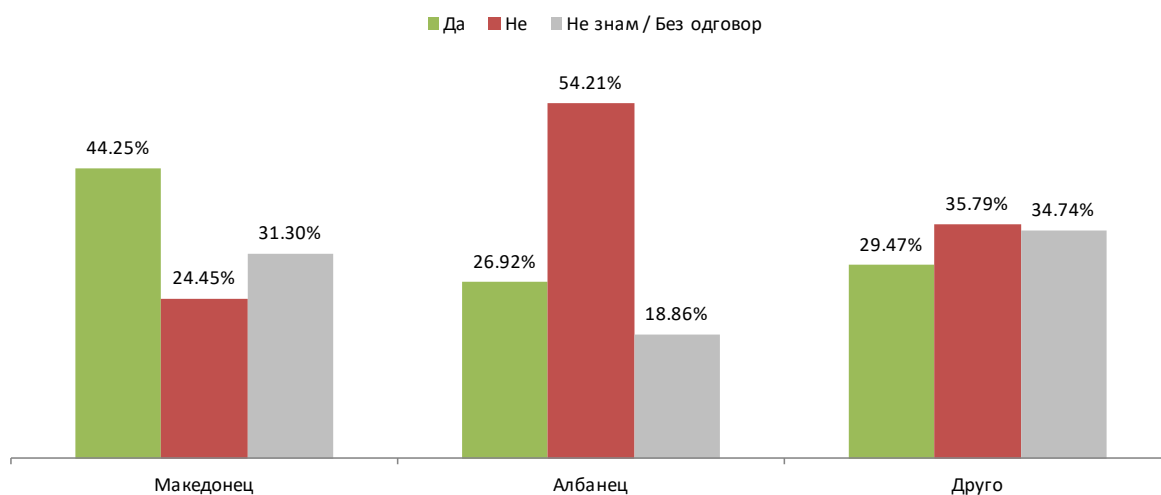

„Дали би поддржале или би се спротивставиле на рехабилитација и повторна интеграција во општеството на граѓани кои се враќаат од странски конфликти?“

Графикон 11: Резултати од прашањата „Дали би поддржале или сте против рехабилитација и ре-интеграција во општеството на граѓаните на Македонија што се вратиле од странските конфликти?“

Графикон 11.2: Резултати според етничка припадност

Општо земено, резултатите на анкетата покажуваат дека веќе постои отпорност во овие три општини во однос на феноменот на насилен екстремизам, особено кон ИСИС. Од друга страна, разликата во ставовите според етничка припадност кај многу прашања поврзани со насилниот екстремизам покажуваат дека прашањето за ИСИС се согледува како проблем на одредена етничка заедница.

Заклучоци

По борбите во Сирија и самопрогласувањето на таканаречената „Исламска држава“, феноменот на регрутирање во насилни екстремистички групи од Македонија го достигна својот зенит. Но, ова истражување покажува дека по операциите Келија 1 (6 август 2015) и Келија 2 (9 јули 2016), трендот на приклучување на бојните полиња во Сирија и Ирак се намалил. Од друга страна, некои од наодите покажуваат дека насилни екстремистички групи се повлекле во илегала во смисла на нивно функционирање и комуникација на локално ниво.

Сепак, ова истражување покажува и дека перцепцијата на ‘насилен екстремизам’ во земјата има добиено нова димензија по политичката криза последниве години. По повиците на претходните владини функционери во земјата за приклучување кон протестите на крајно десничарски екстремистички групи³¹ и бруталниот напад на Собранието на Македонија на 27 април 2017 година, прашањето на ‘насилниот екстремизам’ се согледува како феномен со различна природа, која според наодите, не мора да има фокус само врз регрутирањата на ИСИС и Ал-Нусра.

Клучните наоди на оваа студија се однесуваат и на веќе постојната отпорност на заедницата но која не е заснована врз функционална соработка меѓу заедницата и другите чинители, особено јавните институции. Главната причина за ова е ниското ниво на доверба поради претходна политизација на судски случаи и политизацијата на јавната администрација, особено на средните училишта на локално ниво. Вработувањата врз основа на политичка припадност/непотизам го извадија на површина проблемот на профилот на вработувањата кое, врз основа на наодите на ова истражување, во некои случаи се чини е од критично значење за поттикнување екстремизам меѓу средношколците. Во рамките на оваа позадина важно е да се има предвид дека сите идни активности во насока на спречување на овој феномен на локално ниво треба главно да се засноваат врз градење доверба меѓу чинителите.

Воншколските активности се уште еден високо истакнат тренд во смисла на двигатели на процесот на радикализација и стекнувањето нови потенцијални следбеници на насилните екстремистички групи. Недостигот од ангажман од страна на училиштата на полето на обезбедување вон наставни активности, недоволниот капацитет и слабата вклученост на локалните НВО дозволуваат насилните екстремистички групи да дејствуваат. Според тоа, градењето капацитети во локалните средни училишта да организираат такви активности е акутен за создавање превентивни механизми во заедницата.

Верските проповедници се исто така важни чинители во зајакнувањето на отпорноста на заедницата кон насилниот екстремизам. Тие можат да бидат главните профили за спречување на овој феномен, особено на локално ниво. Имајќи го предвид тоа што средношколските наставници истакнаа дека е важно да се обезбеди знаење за религиите и тоа од официјални извори преку негово структурирање во рамките на наставните програми, тоа ја истакнува социјалната динамика со фокус врз соработка меѓу верските заедници и средните училишта.

Анализата на анкетата покажува дека заедницата поддржува легална рамка

31* Изјава за медиуми на Никола Груевски, поранешен премиер и лидер на ВМРО-ДПМНР, пристапено онлајн на: <http://sitel.com.mk/gruevski-jas-veruvam-vo-mojot-narod-i-na-kraj-kje-pobedi-makedonija> (Nikola Gruevski: I trust to my nation and Macedonia will win in the end)

за странските борци кои се вратиле во татковината а се каат што биле вклучени во насилни екстремистички групи. Тоа може да помогне во градењето доверба меѓу државните функционери и заедницата. Натаму, тоа може да помогне и во градењето на постојната отпорност на заедницата преку полициско работење во заедницата.

Ова истражување ја извади на површина и важноста од фокус врз онлајн пропагандата на локални јазици. Согледано е дека онлајн содржините кои се достапни на социјалните медиуми како Фејсбук и Јутуб игра ‘катализаторска’ улога во процесот на радикализација на младите. Според тоа, справувањето со онлајн радикализацијата преку пријавување на содржини кај релевантните механизми е неизбежно за безбедносните служби во земјата. Натаму, важно е и да се стави фокусот врз лажните локални профили кои се активни во онлајн регрутирањето. Согласно тоа, од клучно значење е да се воспостави онлајн контра наративи на локалните јазици за да се изгради онлајн отпорност.

Препораки

ВЛАДА

- Да обезбеди правна рамка за поранешни борци кои се каат што се приклучиле кон насилни екстремистички групи, со почитување на одредени услови, како што е немањето претходно криминално досие. Добра практика во оваа смисла е Законот за ефективно покајување на Турција кој се спроведуваше за поранешните борци на курдската терористичка организација ПКК. Согласно на тоа, поранешниот борец треба да покаже волја да соработува со јавните институции во активностите за СНЕ (и.е. организирање информативни средби со средношколци на кои поранешниот борец ќе го сподели своето лично искуство со учениците)

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Да организира информативни настани за подигнување на свеста за насилниот екстремизам и улогата на наставниците во неговото спречување.

- Да организира заеднички активности/настани со НВО за важноста на ангажманот на младите во СНЕ.
- Да се вклучат во наставната програма основни знаења за религиите и нивната важност во градењето мир и социјална кохезија во заедницата.
- Да се зајакнат капацитетите на средните училишта со цел да организираат воншколски активности со учениците засновани врз нивните преференци или интереси.
- Да се подигне свеста за важноста на комуникацијата на родителите со наставниците во средните училишта преку измена на моделот на родителските средби, на кои класниот раководител би ги посетувал родителите во нивните домови.

МИНИСТЕРСТВО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ

- Да го зајакне градењето доверба во заедницата преку организирање заеднички настани со локалните средни училишта (на пр. студиски посети на МВР) и граѓанските организации за важноста на јавната безбедност и спречувањето на насилниот екстремизам.
- Да ја реструктурира комуникацијата со локалните чинители и да воспостави механизми за стабилна соработка со нив. Моделот на Полициско работење во заедницата може во оваа смисла да биде добра практика.
- Да го вклучи 'насилниот екстремизам' како конкретна тема за известување во рамките на механизмот Црвено копче на располагање на официјалната веб страница на Министерството.

НАЦИОНАЛЕН КОМИТЕТ ЗА СНЕ И БОРБА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ

- Да развие капацитети за справување со онлајн радикализацијата.
- Да организира заеднички активности со релевантни чинители како Министерството за образование и наука, Министерството за правда, Министерството за труд и социјална политика, верските заедници, НВО и други, за опфаќање на главните фактори и двигатели што водат кон насилен екстремизам.
- Да предложи правни измени во законот кои ќе го криминализираат учеството во странски војни, член 322, што ќе овозможи одредени професионалци (верски, социјални, здравствени работници или специјализирани лица да бидат одговорни за активности за де-радикализација) да им пристапуваат на странските борци без бидат гонети затоа што не ги пријавиле на властите.
- Да ги следи и оценува активностите поврзани со спроведувањето на плановите на активности што се предвидени во стратегијата за СТ/СНЕ
- Да ги сметаат верските заедници како еден од клучните актери во активностите за СНЕ.

ВЕРСКИ ЗАЕДНИЦИ

- Да организираат заеднички настани и изјави за соработка на полето на спречување секаков вид насилен екстремизам и зајакнување на активностите за дијалог меѓу верите преку организирање конференции на таа тема.
- Да воспостават онлајн платформи на кои проповедници од различни религии ќе испраќаат пораки на локалните јазици за справување со насилниот екстремизам и важноста на социјалната кохезија и отпорноста на заедниците.
- Исламската верска заедница (ИВЗ) треба да биде поактивна во интеракцијата со муслиманската заедница преку онлајн присуство (на пример, воспоставување на онлајн „Платформа за прашања и одговори“ за информирање на локалната заедница за прашањето на насилниот екстремизам).

НВО

- Да бидат поактивни во вклучувањето во проекти за С/СНЕ.
- Да организираат активности и кампањи кои ќе ја подигнат свеста за ангажман на младите во безбедноста и спречувањето на насилниот екстремизам.
- Да соработуваат со Националниот комитет за СНЕ и борба против тероризам за спроведување на Планот на активности на ниво на заедница.

Библиографија

ОФИЦИЈАЛНИ ДОКУМЕНТИ

- Резултати од Пописот во Република Македонија од 2002 година, пристапено онлајн на: http://www.stat.gov.mk/pdf/kniga_13.pdf
- Официјален веб сајт на општина Чаир, пристапено на: http://cair.gov.mk/popullsia_cair.html/
- Кривичен закон на Република Македонија, пристапено на: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan016120.pdf>

ПУБЛИКАЦИИ

- Европска комисија, „Поддршка на спречувањето радикализација што води кон насилен екстремизам“, јуни 2016.
- УСАИД, Водич за двигатели на насилен екстремизам, февруари 2009
- Kaltrina Selimi and Filip Stojkovski, Analytica Think Tank. “Assessment of Macedonia’s efforts in Countering Violent Extremism, view from civil society”. November 2016.
- Ричард Барет, Странски борци во Сирија, Соуфан група, јуни 2014.
- Самет Шабани, „Спасување на училишта од насилен екстремизам: поширок пристап на СНЕ со фокус врз образовните капацитети“, февруари 2017.

ИНТЕРВЈУА

- Интервју со средношколски наставник во Гимназија „Цветан Димов“ спроведено на 01.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во Гимназијам „Ѓорѓи Димитров, спроведено на 10.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во Средно медицинско училиште „Марија Кири Скловска, спроведено на 01.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во Гимназија „Зеф Љуш Марку“, спроведено на 24.04.2017
- Интервју со средношколски наставник во Гимназија на Сарај, спроведено на 03.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во „школа за економија“, спроведено на 17.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во „школа за економијав“, спроведено на 17.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во Гимназија „Зеф Љуш Марку“, conducted on 10.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во Средно училиште „Владо Тасевски“, спроведено на 03.03.2017

- Интервју со средношколски наставник во Медицинско училиште „Панче Караѓозов“, спроведено на 17.03.2017
- Интервју со средношколски наставник во Гимназија Зеф Љуш марку“, спроведено на 19.03.2017
- Интервју со Фисник Шабани, Шеф на Исламскиот младински форум, спроведено на 02.03.2017
- Интервју со претставник на НВО, спроведено на 05.04.2017
- Интервју со Бесник Хамити, ко-основач на ЛЕГИС, спроведено на 22.03.2017
- Интервју со Фахми Османи, шеф на РАЦИО, спроведено на 03.03.2017
- Интервју со Илир Идризи, Фондација АЛБИЗ, спроведено на 18.05.2017
- Интервју со Шабан Таири, верски проповедник во општина Сарај, спроведено на
- Интервју со проф. д-р Фахрудин Ебиби, Декан на Факултетот за исламски студии, спроведено на 17.07.2017
- Интервју со д-р Фатмир Заими, верски функционер во ИВЗ, спроведено на 08.05.2017
- Интервју со Омер Бајрами, спроведено на 30.08.2017
- Интервју со Бекир Халими, спроведено на 28.07.2017
- Интервју со Беса Арифџи, вонреден професор на Правниот факултет на УЈИЕ, спроведено на 12.05.2017
- Интервју со Лура Положани, истражувач на Универзитетот на Грац, спроведено на 21.03.2017
- Интервју со Али Пајазити, професор по социологија на УЈИЕ, спроведено на 10.04.2017

Работа кон градење отпорни заедници

Работа кон градење отпорни заедници

Автори:
Самет Шабани
Амир Кадри

Скопје 2018

www.analyticamk.org